



SEYAHATNAMELERDE BEYPAZARI

Tolga BOZKURT*

Özet

Doğal ve tarihsel topografyasıyla Anadolu -Batı jargonunda Küçük Asya- geçmişten günümüze daima gezginlerin ilgisini çekmiştir. Anadolu'yu keşfetme arzusuyla yapılan gezilerin, Ortaçağ'dan başlayarak süreklilik gösterdiği ve ortaya koyulan her seyahatnamenin yeni gezginler için bir rehber ve esin kaynağı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde Beypazarı, Ankara - İstanbul yolu üzerinde önemli bir menzil ve 17. - 19.yüzyıllar arasında Ankara'daki sof ticaretinin önde gelen hammadde merkezidir. Beypazarı ile ilgili seyyah notları da büyük oranda bu tarihlere rastlar. Kentin sosyoekonomik yapısı başta olmak üzere belli oranda fiziki özelliklerinin de tanımlandığı bu seyahatnameler, Beypazarı'nın Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde geçirdiği kentsel gelişim evrelerini belgeleyen dönem kaynaklarıdır. Bu çalışmada, çoğu Batı kökenli olan 11 seyyahın Beypazarı ile ilgili anı ve gözlemleri derlenerek, kent tarihine ışık tutulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Eski Ankara-İstanbul Yolu, Beypazarı, Seyahatname, Sof, Menzil.

BEYPAZARI IN TRAVEL BOOKS

Abstract

From past to present the natural and historical topography of Anatolia -"Asia Minor" in western jargon- have always attracted the attention of the voyagers. It is understood that the excursions made with the desire to explore the Anatolia show continuity beginning from the Medieval Ages and each issued travel book became a guide and a source of inspiration for the new travellers. Beypazarı was an important menzil (station) during the Ottoman period and the leading raw material centre for the sof (mohair) trade in Ankara between 17th and 19th centuries. The traveller notes about Beypazarı, largely coincide with these dates. The travel books defining mainly the socio-economic structure of Beypazarı and the physical properties of the city in a certain extent are the historical sources, documenting the stages of urban development of the city that spent in Late Ottoman and Early Republican periods. In this study it is aimed to shed light on the city history of Beypazarı by compiling the memories and the observations of 11 travellers, who are mostly western origin.

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/Türkiye.
tbozkurt@gmail.com



Key Words

The Old Ankara-Istanbul Route, Beypazarı, Travel Book, Sof (mohair), Menzil (Station).



GİRİŞ

Dünyanın farklı bölgelerini keşfetme arzusuyla gerçekleştirilen seyahatlere ait günlükler geçen zaman içerisinde belge niteliği taşıyan tarihi kaynaklar haline gelmiştir. Meşhur Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin 10 ciltlik seyahatnamesi, Anadolu başta olmak üzere Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkan şehirlerinin 17. yüzyıl ortalarına dair fiziki görünümünü bugün en iyi betimleyen eserler arasında sayılmaktadır. 18. yüzyıldan itibaren Batılı seyahatçilerin Doğu'nun yeraltı ve yer üstü zenginlikleriyle ilgilendiklerini ve "Küçük Asya" olarak adlandırdıkları Anadolu'yu tarihi coğrafyası yanında, sosyokültürel yönleriyle de tanıtmaya çabasına girdiklerini görüyoruz. Antik kaynaklar ve kendilerinden önce bu toprakları gezen müelliflerin ışığında seyahatlerini gerçekleştiren Batılı seyahatçiler, genellikle Anadolu'nun tarihi yol güzergâhları ve kıyı kesiminde bulunan önemli yerleşim birimlerini ziyaret etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı dolaylarında Anadolu'ya ilgi gösteren bazı yabancı gezginlerin ise genellikle istihbarat sağlamak amacıyla seyahat ettiklerini biliyoruz¹.

Osmanlı döneminde Beypazarı, Ankara-İstanbul yolu üzerinde önemli bir ticaret merkezidir. 17. yüzyıldan başlayarak seyahatçiler Beypazarı'nda konaklayarak, seyahatnamelerinde kentten bahsederler. Birbirinden farklı içerik ve mahiyete sahip bu seyahatnameler, Beypazarı'nın geç Osmanlı dönemine ışık tutan elimizdeki sınırlı kaynaklar arasındadır. Bu çalışmada, çoğunluğunu yabancıların oluşturduğu 11 seyahatçinin Beypazarı ile ilgili anı ve gözlemlerine yer verilerek, kentin Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerindeki sosyoekonomik ve fiziki yapısının çözümlenmesine katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede Beypazarı'nı anlatan seyahatçi ve seyahatnameler kronolojik sırayla ele alınacaktır.

Beypazarı, başkent Ankara'nın 100 km. kuzeybatısında, tarihi ve kültürel zenginlikleriyle ünlü ilçe merkezidir. Kent, ortaçağdan yakın geçmişine kadar İstanbul'u Ankara'ya bağlayan yol güzergâhı üzerinde önemli bir menzil noktası olmuş ve Osmanlı döneminde Anadolu'daki sof ticaretinin belli başlı merkezleri arasında yer almıştır². 16. yüzyılda Hüdavendigâr Livasına bağlı bir kaza olan Beypazarı, özellikle 17. yüzyılda jeopolitik konumundan kaynaklanan canlı bir sosyoekonomik yapıya sahipti. 19. yüzyıl başlarında Ankara vilayetine bağlanan Beypazarı'nın eski kent merkezini teşkil eden çarşısı ile çevresindeki altı mahalle geçirdiği birçok büyük yangın ve depremden zarar görmüş olmasına karşın, yenileme ve onarımlar

¹ 19. yüzyılda Anadolu'da araştırma yapan yabancıların tâbi tutuldukları bürokratik süreçler ve bunların meslekleri, araştırma sahaları ve konuları hakkında, Konya şehri ölçeğinde bir tahlil çalışması olarak bk. Muşmal, H., *Yabancıların İzzinde Osmanlı, Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar (1876-1914)*, Konya, 2009.

² İnalçık, H., *The Middle East and The Balkans Under The Ottoman Empire – Essays on Economy and Society*, Bloomington, 1987, s. 266; Faroqhi, S., *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul, 2000, s. 36-37.



sayesinde günümüze ulaşabilmiştir. Bugün, yoğun olarak 19. yüzyıl yapılarıyla donatılmış zengin bir tarihi dokuya sahip olan Beypazarı eski kent merkezi, vadi yamaçlarında gelişen tipik bir Osmanlı taşra kenti görünümünü sergilemektedir³.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Beypazarı, İstanbul ile Ankara arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunduğundan birçok gezgin, coğrafyacı, bilim adamı veya asker Anadolu'ya düzenledikleri inceleme gezilerinde Beypazarı'na uğramış ve seyahatnamelerinde daha ziyade kentteki üretim faaliyetleri, etnik gruplar ve gündelik hayattan bahsetmişlerdir. 17. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına kadar olan süre zarfında Beypazarı'ndan geçen seyyahların kentle ilgili gözlemleri şöyledir:

Polonyalı Simeon (1618-19): Ermeni asıllı Polonyalı seyyah Simeon, 1618-19'lardaki Kudüs dönüşünde, Afyon (Karahisar) üzerinden bir buçuk günde Beypazarı'na ulaşmıştır. Kente gelen seyyahlar arasında ilk sırayı alan Simeon, seyahatnamesinde Beypazarı'na çok az yer verir. Simeon, kentte bol miktarda meyve yetiştirildiğini ve bunların içerisinde kavun-karpuzun pek tatlı olduğunu söyleyerek, hünkâra götürüldüğünden söz eder. Ayrıca, Beypazarı'nda sadece altı hane Ermeni bulunduğunu belirtir⁴.

Polonyalı seyyah Simeon'un verdiği bilgiye göre 17. yüzyıl başlarında Beypazarı, Müslüman Türk nüfusun hâkim olduğu ve tarımsal üretim içerisinde meyve yetiştiriciliğiyle öne çıkan bir yerleşim birimidir. Beypazarı'nda yetiştirilen, kavun-karpuz gibi muhafazası ve nakliyesi zahmetli olan meyvelerin bu dönem şartlarında Saray'a kadar gönderildiğine bakılırsa, kentin payitaht İstanbul'la yakın irtibat halinde olduğu söylenebilir.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî (1648, 1655): Ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, ilki 1058/1648'de Ankara'dan İstanbul'a ve diğeri 1065/1655'de Melek Ahmed Paşa ile İstanbul'dan Van'a giderken olmak üzere Beypazarı'ndan iki kez geçmiş ve Seyahatname'de ilk ziyaretine geniş yer ayırmıştır. Evliya Çelebi 1648'de geldiği ve üç gün ikamet ettiği Beypazarı'nı şöyle anlatıyor⁵;

“Evsâf-ı kal'a-i Germiyân Hezârî ya'ni şehri-i Beğbâzârî

...

Ahvâl-i pür-me'âl-i Bebekbâzârî: İbtida bânisi ma'lûmun değildir. Lâkin ibtidâ fâtîhi Kütâhiyye pâdişâhlarından Germiyânoğlu Ya'kub Şâh'ın veriri Dinar Hezâr feth etmeğile *Germiyân Hezârî* derler. Ammâ şehrin ulemâ ve

³ Kent tarihi ve Türk devri mimarisi için bk. Bozkurt, T., *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları*, Ankara, 2004. Konuyla ilgili ayrıca bk. Şener, Y., *Beypazarı Tarih ve Bugün*, Ankara, 1997; Torun, E., *Bilin ve Bilinmeyen Yönleriyle Beypazarı*, Ankara, 2004.

⁴ Polonyalı Simeon, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, (Çeviren: H. Andreasyan), İstanbul, 1964, s. 163.

⁵ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, (Hazırlayanlar: S.A. Kahraman, vb.), 2.Kitap, İstanbul, 2011, s. 242-243.



zuferâları şehir-i Bebekbâzârı derler. Amma lisân-ı Etrâk'da *Beğbâzârı* derler. Hakkâ ki haftada bir gün güzel müzeyyen bâzârı durup cem'î zî-kıymet bî-kıymet bulunur. Ammâ cümle halkının kâr [u] kesbleri tiftik keçisi olmağla sûf ipliği çok fûruht olunur. Ammâ müşterisi vardır senede nice bin kantar sûf ipliği bey' ve şîrâ olunur. Lâkin sofi olmaz. Ammâ lâtif muhayyeri olur. Bâzâr-ı azîmde her hafta etrâf kurâlardan on bin âdem cem' olur. Hâla bu şehir Anadolu eyâleti hâkinde Engürü sancağı hudûdunda Âsitane-i sa'âdetde her kim şeyhülislam ise anların hâssıdır kim hâss-ı hümâyûndan ifrâz olunup müftî tarafından subaşısı hâkimdir ve yüz elli akçe ile sadaka olunur kazâdır. Senevî kadısına yedi kîse hâsıl olur şerîf kazâdır. Ve cümle (---) aded kurâları vardır. Ve damga emîni ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır."

Bu bilgiye göre bölgenin fatihi, Yakup Bey'in veziri Dinar Hezâr'dır⁶. "Beypazarı" adının etimolojisi ve tarihi hakkındaki tüm söylencelerde de; kentin Anadolu Beylikleri Devri'nde, Germiyanoglu Yakup Şah'ın veziri Dinar Hezâr tarafından Bizanslılardan alındığı ve daha sonra Osmanlı topraklarına katıldığı belirtilir. Şehir önceleri "Germiyan Hezari" olarak adlandırılırken, sonradan "Dinarhezar" ismiyle anılmıştır⁷. Evliya Çelebi, halk arasında şehre "Bebekbâzârı" denildiğini ancak gerçekte "Beğbâzârı" olduğundan bahseder. "Beypazarı" adının bugünkü Beytepe Mahallesi'nde her cuma günü kurulan, Evliya'nın da övgüyle bahsederek, sof ipliğinin bol olduğunu söylediği büyük pazardan geldiği kabul edilmektedir⁸. Evliya Çelebi, Şeyhülislam hassı olan kentte subaşı, damga emini, sipahi yaverliği ve yeniçeri komutanı gibi belli başlı resmi makamların yer aldığını belirterek şöyle devam eder;

"Lâkin dizdârı ve kal'a neferâtı yoktur. Zirâ kal'ası bir kaya üzere şekl-i murabba'dan tûlânî ilhaf taş dîvârlı bir ince kal'a olmak ile ma'mur olmayup neferâtı yoktur. Kal'a kayası bir dere içine vâk' olmuş kal'anın iki cânibi balık arkası gibi bir sırtlı kaya üzere kal'acıdır. Cirmi ne mikdâr olduğu ma'lumun değildir. Aşağıda şehri iki dere-i vâsî' içinde cümle yigirmi mahalle ve kırk bir mihrâbdır. Lâkin selâtin câmî'leri gibi mükellef câmî'leri yoktur. Evvelâ çârsû içinde (---) câmî'i

..... (1 satır) boş.....

Bunlardan mâ'ada mesâcidlerdir. Ve cümle üç bin altmış aded ikişer kat hâne-i zîbâlardır. Cümle dîvârları kerpiçdendir, amma sûtûhları cümle tah-ta örtülüdür. Ve medrese ve dârü'l-hadîsi ve dârü'l-kurrâsi vardır. Zira

⁶ Varlık, Evliya Çelebi'nin "Dinar Hezar" (veya Hezar Dinar) olarak bahsettiği vezirin "İmâdüddin Hezar Dinar" adındaki Selçuklu uç beyi olduğunu belirtmektedir. (Varlık, M.Ç., *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara, 1974, 45, 55. dipnotlar).

⁷ Şener, Y., *age.*, Ankara, 1997, s. 13; Torun, E., *age.*, s. 16.

⁸ Barkan, Ö.L.-Meriçli, E., *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara, 1988, s. 600, 5. dipnot.



tâlib-i ilm fuzalâ ve ulemâsı çokdur. Ammâ medreseleri sâ'ir diyârın medreseleri gibi kârgîr binâ dârü't-tedrisleri yokdur. Ve yetmiş aded mekteb-i sıbyânı vardır. Gilmânları gâyet necîb ve reşîd olup yedi yüzden mütecâviz hâfız-ı Kur'an ve huffaz-ı *Kitâb-ı Muhammediyye* vardır. Ve bir şeyhülislâmı var kim cem'î ulemâ anınla mübâhase-i ilmiyye etmede âcizlerdir. Ve nakîbü'l-eşrâfî fâzıl değildir ammâ gâyet mün'im ü sâhib-kerem, ni'met-i firâvân sâhibidir. Ekseriyyâ halkı ulemâdır. Sipâhî dahi çokdur. Cümle, elvân sûf ve muhayyer geyerler. Ammâ zenâneleri cümle muhayyer geyerler. Etrâk şehirlerden olmağla ekseriyyâ halkı Oğuz tâ'ifesidir. Ya'ni Türk kavmi demenin hüsn-i ta'bîridir. Ve cümle yedi aded hânı vardır. Hattâ çârşû içinde bir mükellef hânı ihrâk-bi'n-nâr olmuştur. Ve cümle (---) hammâmıdır. Çârşû içinde (---) hammâmı gâyet müferrahdır. Ve cümle altı yüz dükkândır. Her zî-kıymet mevcûddur. Lâkin kârgîr binâ bezzâzistan yokdur. Çârşûda kassâblar içinde cereyan eden dere kenarında hafta bâzârı olur. Mezkûr dere ceryân ederek inüp şehrin aşağı cânibinde cereyan eden (---) nehrine mahlût olup andan nehr-i Sakarya'ya munsab olur. Bu şehir bir mürtefi' yerde olmağla cümle şâhrâhları kumsalca kaldırımsızdır. Ve halkı gâyet garîbü'd-diyâra ri'ayet edüp ehl-i kerem âdemlerdir. Âb [u] hevâsının letâfetinden Türk mahbûbları olur. Mahbûbeleri memdûh değildir. Zirâ çârşû-yı bâzârda ve deri ve dernekde ve cem'iyet-i sûrda görülmiş değildir. Gâyet affe ve mü'eddebe nisvânları vardır."

Evliya Çelebi'nin anlatımına göre 17. yüzyılın ortalarında Beypazarı, kale ve aşağı şehir olmak üzere ikili bir yerleşim düzenine sahiptir. Söz konusu kale, Mundarcı Deresi'nin iki yakasında yer alan balıksırtı biçimli kalker tepelerinden ibarettir [F.1]. Doğu-batı doğrultusunda birbirine paralel uzanan iki sıra doğal sur hattıyla "kale", Alâeddin Camii odaklı sivil yerleşim alanını kuşatmaktadır. Evliya, kentin topoğrafik yapısında hâkim bir diğer unsur olan İnözü Çayı ile Mundarcı Deresi arasında kalan bölgeyi "aşağı şehir" olarak adlandırır [F.6-7]. İstiklal ve Beytepe mahallerinden oluşan tarihi yerleşimin güney kesimini ihtiva eden aşağı şehirde, 20 mahalle ve 41 cami-mescit vardır. 3060 adet ahşap strüktürlü iki katlı ev, bu tarihlerde kent merkezinde yaklaşık 12.000 kişilik bir nüfusun varlığına işaret ediyor⁹ [F.2-7].

Evliya Çelebi, kentteki eğitim düzeyinin yüksekliğini kendine has mübalâğlı sözleriyle anlatır. Kâgir olmadığını belirttiği medreselerin dışında kentte 70 adet mektep vardır. Oğuz boyuna mensup olduğunu söylediği Beypazarı halkı büyük oranda okuryazardır. Evliya Çelebi Beypazarı'nda

⁹ Refet Yınanç, 1573 yılı tahririne göre kaza merkezinde yaklaşık 10.000 kişinin yaşadığını düşünmektedir (Yınanç, R., "16. Yüzyıl Sonlarında Beypazarı Mahalleleri, Köyleri ve Nüfusları, *I. Beypazarı Kültür ve Sanat Sempozyumu*, 22-23 Mayıs 1998, (Yayınlanmamış Sempozyum Bildirileri); ayrıca bk. Barkan, Ö.L.-Meriçli, E., *age.*, s. 600-709.



birisi yanmış olmakla birlikte yedi handan ve 600 dükkânlık bir çarşıdan bahsederken, 17. yüzyıl başlarında Nasuh Paşa tarafından yaptırılmış şehir içindeki en büyük ticaret yapısı Suluhan'dan hiç söz etmez. Çarşı içindeki büyük hamamın ise 16.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Rüstem Paşa (Be-yoğlu) Hamamı olması kuvvetle muhtemeldir. Evliya Çelebi, Beypazarı'nda ticari hayatın yoğunluğuna karşılık kâgir bir bedesten binasının bulunmayışına özellikle dikkat çekiyor¹⁰. Kentin adını aldığı haftalık pazar "kasaplar içinde akan dere" diye tabir ettiği, bugün beton kanal içerisine alınarak üzeri kapatılmış olan Mundarcı Deresi kenarında kuruluyordu.

"*Memdûhât-ı Beğbâzârî* : Evvelâ bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Besâtinle-rinde bir gûne kavunu olur kim lezzetinden âdemin dimâğî dü şakka olur ve müsğ [ü] amber-i hâm-misâl râyiha-i tayyibesi olur. Bu şehir halkı ekse-riyyâ ol kavundan zerde tabh edüp içine darçın ve karanfil koyup bir zerde olur kim Mu'âviye hazretlerinin ibtidâ te'lif etdüğü lezziz zerde olur. Bu gûne bir lezziz ve hoş-hor ve ser'ul-hazm kavundur. Ve bir gûne sebz-gün emrûdu olur. Bir müdevver, dördü beşi bir vukıyye gelir âbdâr ve hoş-hor emrûddur. Âsitâneye niçe yüz bin kutu emrûd pembeler içre hedâyâ gider. Bir gûne sükker-i halvâ emrûddur kim Acem diyârında Tesuy şehrinde ve Ordubâr şehrinde Meleçe emrûdu lezzetindedir. Ve siyâh arpası olur. Gâyet yağlıdır. Ata çok vermeden ihtirâz etmek gerek. Ve sahrâsında pirinci olur, gâyet pişkindir. El-hâsil bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'ar şehri imâr-ı dâr-ı diyâr şehri Beğbâzar'dır. *Hafazekallah*

Ziyaretgâhların beyân eder : Evvel'a şehir içinde Şeyh İvaz Dede:

..... (3 satır boş)....."

Evliya Çelebi, kentin tarımsal üretimdeki zenginliğine değinen bir diğer seyyahtır. Seyahatnameden de anlaşılacağı üzere 16. ve 17. yüzyıllarda Bey-pazarı, tiftiğin yanında pirinç üretimiyle de Anadolu kentleri içerisinde söz sahibidir¹¹. Evliya, Beypazarı kavunun çok lezzetli olup, bundan yapılan zerdenin, tarçın ve karanfille beraber eşsiz bir kıvama eriştiğini ve hatta bunun, Suriye'de Emevi Hanedanlığının kurucusu Muaviye bin Ebu Sûf-yan'a (602-680) atfedilen meşhur zerde ile eş değerde olduğu söyler. Ayrıca bu dönemde iri, yeşil ve sulu yapısıyla Beypazarı armudunun büyük mik-tarlarda İstanbul'a gönderildiğini belirtir.

"Şeyh İvaz Dede" ziyaretgâhı, bugünkü Ayvaşık Mahallesi Boztepe mevkiinde idi¹². Vakıf kayıtlarında "İvaz Baba Zaviyesi" olarak geçen¹³ za-

¹⁰ Faroqhi, S., *age.*, s. 37.

¹¹ Faroqhi, S., *age.*, s. 36-37.

¹² Tanyu, H., *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara, 1967, s.103; Göktaş, A., "İvaz Dede Halveti Tekkesi", *Beypazarı Kültür-Sanat-Edebiyat ve Folklor Dergisi*, Sayı: 1, Ankara, 1995, s. 14-15.

¹³ Zaviyeye, 29 Rabülevvel 1259'da (29 Nisan 1843) bir zaviyedâr tayin edilmiştir. (BOA, *Cevdet Evkâf Tasnifi*, Sıra No: 21774)



viyenin menşei hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, Beypazarı'ndaki diğer zaviyeleri de göz önünde bulundurduğumuzda¹⁴, kentın Türkleşip, İslamlaşmasında zaviyelerin oynadığı rolden söz edebiliriz¹⁵.

“Bu şehirde üç gün meks edüp safâ ederken Âsîfâne tarafından ulaklar gelüp paşaya hakîr için ammîlerimden ve Memekzâde efendimden ve Abdürrahîm efendimden mektûblar gelüp ‘Evliya kulunuzun pederi merhûm olup cem’î mülkü ve eşyası üğey vâlidesi elinde ve hemşireleri ve kassam elinde memhûrlu kalmışdır. Lütfunuzdan ricâ ederiz kim Evliyâ Çelebi dâ’iniz bu cânibe gönderüp birkaç zamândan sonra işlerin tamâm edüp yine huzûrunuza vara’ deyü mektûblar göndermişler ve üç aded mekâtibler dahi akrabâlarımızdan gelüp ‘Siz sağ olun. Pederiniz merhûm oldu. *İnnâ-lillah*’ deyü haber gelince cihân başıma teng ü dar oldu. Ve mektûbları paşaya gösterdim. Paşa dahi kendüye gelen mektûbları gösterüp bî-karâr oldum. Hemân ol mahalde yine gelmek şartıyla izin taleb edüp dest-bûs etdim. Nola deyüp kethüdâ ve hazinedârın çağırıp beş yüz esedî harc-ı râh ve iki küheylân at ve iki köle ihsân edüp sâ’ir levâzımâtılarımı ve bir mükellef cerke ve merhûm Varvar Ali Paşa’nın ihsân etdüğü üç katıra üç katır daha ihsân edüp kâmil bir katar katır olup yedi abd-i memlûk ve sekiz nefer yanaşma huddâmımla Beğbâzârı şehrinden paşa efendimizle vedâlaşup ve cümle ahibbâ ve dûstânlar ile cümle vedâlaşup

Bin elli sekiz Cemâziyelâhîrinde Engürü kurbunda Beğbâzârı’ndan İslâmbol’a müteveccih olduğumuz menâzilleri beyân eder”

Evliya Çelebi, Beypazarı’nda konakladığı üçüncü gününde, hem kendisine, hem de Sancak Beyi’ne gönderilen mektuplardan babası Derviş Mehmmmed Zillî’nin vefat haberini alır ve Beypazarı’na bir daha gelmek üzere Paşa’ya söz vererek, derhal İstanbul yoluna koyulur. Buradan anlaşılacağı üzere Evliya Çelebi’nin rotası ve hangi zamanda hangi şehirde bulunduğu başkent İstanbul’dan takip edilmektedir. Vefat haberinin hem Evliya’ya hem de Sancak Beyi’ne ayrı mektuplarla bildirilmesi dikkat çekicidir.

Evliya Çelebi Beypazarı’ndan ikinci defa 1065/1655’de, Melek Ahmet Paşa ile Üsküdar’dan Van’a giderken geçmiştir. Evliya, Geyve, Taraklı ve Göynük üzerinden sürdürdükleri yolu şöyle tarif ediyor¹⁶;

¹⁴ Bu zaviyeler hakkında bk. Bozkurt, T., *age.*, s. 238-239.

¹⁵ Anadolu’da, hem kırsal alandaki, hem de kentlerdeki Türkleşme ve yerleşme eylemlerinde kolonizatör dervişlerin ve bunlara ait zaviyelerin önemli rol oynadığı ve birçok köyün çekirdeğini teşkil ettiği bilinmektedir. Bu konu hakkında bk. Barkan, Ö.L., “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I. İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: II, Ankara, 1942, s. 279-304; Kuban, D., “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: VII, İstanbul, 1968, s. 60-61, Tanyeli, U., *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. yy)*, (Doktora Tezi), İstanbul, 1987, s. 130-131.

¹⁶ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmmmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, (Hazırlayanlar: S.A. Kahraman, vb.), 4.Kitap, İstanbul, 2011, s. 9.



“...andan Nasif Paşa hânın geçüp yine cânib-i şarka amâristân içre dere-ler üzre ubûr edüp Köste Beğ hânı ve yine şarka âbâdân kurâlar içre gidüp karye-i Sarılar, andan kal'a-i Beğbazarı.”

Evliya Çelebi bu seyahatinde, Göynük'ten Nasuh Paşa Hanı'na, yani bugünkü Nallıhan'a ve daha sonra doğu istikametinde sırasıyla, Köstebek Hanı ve Sarılar Köyü'nden geçerek Beypazarı'na ulaştığını söylemektedir. Bu güzergâh, Evliya'nın 1648'deki Beypazarı-İstanbul yolculuğunda uğradığı menzilleri doğrular¹⁷. Ancak günümüze ulaşamayan Köstebek Hanı, Nallıhan'ın 37 km. kuzeybatısındaki, bugünkü adıyla Uluhan Köyü'nde idi¹⁸. Paul Lucas'ın 18. yüzyıl başlarına ait Küçük Asya haritasında da Köstebek (*Questebet*), yine Nallıhan'dan önce gösterilmiştir¹⁹ [H.1]. Buna göre Evliya Çelebi'nin menzil sıralamasında, daha önce Aysıl Tükel Yavuz'un da belirttiği gibi, Nallıhan ile Köstebek Hanı'nın sehven yer değiştirdiği varsayılabilir²⁰.

Söz konusu güzergâh, antik Roma yolu ve yerleşim birimlerini takip etmektedir²¹. Nitekim Evliya'nın 'Sarılar' diye bahsettiği köy antik çağdaki adıyla *Iuliopolis/Heliopolis* olup, 1956'da tamamlanan Sarıyar Barajı rezervuarında kalmış, mevcut köy ise eski Çayırhan ve Yardibi köyleri ile birlikte yeni kurulan Çayırhan Beldesi'nde birleştirilmiştir²². Dolayısıyla Sarılar Köyü ve bu mevkide bulunması gereken muhtemel hanı da, bugün sular altında kalan eski Çayırhan Köyü'nde aramak doğru olacaktır²³.

Her ne kadar topografyadan ibaret doğal sur görünümleri dışında, Beypazarı'nda kale mimarisine ait bir iz olmasa da, Evliya Çelebi Beypazarı'nı 1655'de bir kez daha kale-kent olarak tanımlar. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, kentin 17. yüzyıl ortalarındaki sosyoekonomik ve fiziki yapısını en iyi belgeleyen kaynaklardan birisidir.

Joseph Pitton de Tournefort (1701): Fransız botanikçi J.P. de Tournefort 4 Kasım 1701'de, Ayaş kasabasından dokuz saatlik bir yürüyüşten sonra Beypazarı'na ulaşır. Seyyah kentte iki gün kadar konaklamış ve 6 Kasım sabahı Eskişehir yönünde yolculuğuna devam etmiştir. Tornefort kentin topoğrafik yapısı ve zirai üretiminden bahsederken, bölgenin bu dönemde

¹⁷ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 2. Kitap, s. 243-244.

¹⁸ Tükel, A.Y., "Beypazarı Suluhan", *III. Eyyûpsultan Sempozyumu-Tebliğler*, 28-30 Mayıs 1999, İstanbul, 2000, s. 59.

¹⁹ Lucas, P., *Voyage Du Sieur Paul Lucas*, I, Paris, 1712.

²⁰ Tükel, A.Y., *agm.*, s. 60.

²¹ Barchard, D., "Sykeon rediscovered? A site at Kiliseler near Beypazarı", *Anatolian Studies*, Volume: 53, 2003, s.177, Fig.1; ayrıca bk. Ramsay, W.M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul, 1960.

²² Konuyla ilgili bk. Kili, S., *Çayırhan - Bir Orta Anadolu Köyünde Toplumsal Değişme ve Siyasal Davranış*, İstanbul, 1978, s. 41; Erdoğan, A., *Adım Adım Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara Tarih ve Kültür Dizisi: 7, Ankara, 2007, s. 359-360, 366.

²³ Suna Kili, Çayırhan'ın adını aldığı hanın, bugünkü Çayırhan'da zaman zaman yağmur duasına çıkılan ve Küppedesi adıyla anılan yatrın bulunduğu yerde olduğunu söyler. Araştırmacı, hanın kalıntlarına bugün de rastlandığını belirtmektedir (Kili, S., *age.*, s. 14).



ki en önemli iktisadi unsuru sayılan Ankara keçisinin karakalem tekniğinde yapılmış bir resmine de yer vermektedir [R.1]. Seyyahın Beypazarı ile ilgili gözlemleri şu sözlerden ibarettir:

“Beypazarı aşağı yukarı birbirine denk üç tepenin ortasında, vadide bulunur. Evler hep iki katlı ve ahşaptan yapılmıştır. Evler tepelerde bulunduğundan daima inmek ya da çıkmak gerekir. Beypazarı deresi *Aıla*’ya (Aladağ) doğru akarken birkaç değirmen, meyvelik ve zerzevatlıkların dağıldığı köylere de faydalı olur. İstanbul’da satılan harika armutlar (Angora Armutu) buradan gelir. Ancak biraz geç çıktığından tatma zevkine erişemedik. Bütün bölge, meyve bahçeleri haricinde kuru ve çıplak. Keçiler sadece ot filizleri ile besleniyorlar. Busbecq’in dikkat çektiği gibi yapraklarının güzelliğini koruyan budur. İklim ve otlak değiştiğinde bu özelliğini kaybediyor. Beypazarı ve Angora’nın çobanları onları çok sık tarıyor ve derede yıkıyorlar. Sakarya ırmağı suyunu getirmesine rağmen burası zihnimde, Titus-Livius’un da bahsettiği, Beypazarı’na çok uzak olmaması gereken ağaçsız bölge olarak kalacak. Asya’nın birçok yerinde olduğu gibi, burada da tezek yakıyorlar.”²⁴

Paul Lucas (1705): Eskişehir’den yola çıktıktan üç gün sonra Beypazarı’na ulaşan Fransız hekim-seyyah Paul Lucas’ın birkaç gün konakladığı Beypazarı ile ilgili anı ve gözlemleri şöyledir [H.1];

“Bu şehir kötü bir şehir değil. Kendini uzaktan, olduğundan daha saygın gösteren küçük dağlar üzerine yerleşmişti. Her Cumartesi büyük bir Pazar kurulurdu. Çarşıları da çok güzeldi. Köylüleri iyi insanlara benziyordu. Voyvodaları vardı. Benim de onun için yazılmış bir tavsiye mektubum vardı. Bana çok cana yakın davranan bu kişi mektubu okuyup da benim doktor olduğumu öğrenince övgülerini iki kat arttırdı. Bir hasta için çare sordu. Beni onu görmem için götürdü. 24’ünde pazarları gezmeye gittim. Orada çok güzel madalyalar buldum. 25’inde Voyvodaya geri döndüm. Onunla çok uzun, eğlenceli ve sorduğu tüm sorulara tatmin edici cevaplar verdiğim bir akşamın ardından kendisine Ankara’ya gitmek istediğimi söyledim. Ankara yakınlarına gidecek dört adamı vardı. Onlara bana eşlik etmeleri için emir vereceğini söyledi. Kapılara kadar yol göstereceklerdi. Ben de atları kiraladım ve öğleye doğru bu dört adamla yola çıktım...”²⁵

²⁴ Tournefort, J. P.de, *Relation d’un voyage du Levant*, Paris, 1714, s. 185-186. Bu seyahatname 2005 yılında, Stefanos Yerasimos’un editörlüğünde Türkçeye çevrilmiştir. Bk. Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, (Editör: S. Yerasimos, Birinci Kitap - Çeviren: A. Berkay, İkinci Kitap-Çeviren: T. Tuğdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005. Bu yayında Tournefort’un anlatımlarını destekleyen diğer yakın dönem seyyahlarına da atıflar yapılmış olup, Beypazarı bölümünde, bizim görme şansını bulamadığımız Paul-Ange-Louis de Gardane’nin 1807-1808 tarihli seyahatnamesinden alınmış Beypazarı ile ilgili kısa bir bilgi göze çarpmaktadır (Gardane, A., *Journal d’un voyage dans la Turquie d’Asie et la Perse fait en 1807 et 1808*, Paris, 1809). Bu notu naklen buraya aktarıyoruz: “1000 ev; kentin çevresindeki ovayı, daha sonra Sakarya’ya kavuşacak olan Aladağ Çayı sular. Yılda 4.000 kentale varan pirinç hasadı yapılır” (Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Cilt: II, s. 231’den 42. not).

²⁵ Lucas, P., *age.*, s. 133-134.



Gerek Tournefort, gerekse Lucas'ın verdikleri bilgilerden; 18. yüzyıl başlarında Beypazarı'nın Hıdırlık, Üç Kızlar ve Karcıkaya tepelerinin eteklerindeki vadi yamaçları ve içerisinde yer alan düzlüklerde yayıldığı ve kentte canlı bir ticari hayatın var olduğu anlaşılmaktadır [F.1-7].

19. yüzyılda Beypazarı'na uğrayan seyyahların sayısında bir artış dikkat çekmektedir.

Charles Texier (1834): Fransız mimar-arkeolog Charles Texier, Fransız hükümeti tarafından Anadolu'nun tarihi coğrafyasını incelemek üzere görevlendirilmiş ve 1833-1843 yılları arasında Küçük Asya'nın büyük bir kısmını gezmiştir. Hititlerin başkenti Hattuşaş (Boğazköy) ve açık hava tapınağı Yazılıkaya'nın keşfi gibi önemli çalışmalara imza atan Texier, 1834'te Galatya bölgesindeki antik yerleşimleri incelediği sırada Bursa - Ankara arasındaki kervan yolu güzergâhını takip ederek, Nallıhan üzerinden Beypazarı'na ulaşmıştır²⁶. Texier'in Küçük Asya Seyahatnamesi'nde Beypazarı şu sözlerle betimlenir:

"Bursa ile Ankara arasındaki büyük kervan yolu Aksu, Nallıhan'dan geçerek Mihaliç'in doğusunda Caragamous köyünde, Sakarya vadisine girer... Yol, Beypazarı'na kadar aynı yönde gider; bütün arazi tebeşir içeren balçıktır. Mihaliç ile Bey Pazarı arası, on iki saattir. Bu küçük şehir, Sakarya vadisinde üç tepe üzerine yapılmıştır. Hepsi ahşaptan olmak üzere iki katlı birçok evi vardır, damları tahtayla örtülmüştür. Bu şehir, meyvesiyle ve özellikle İstanbul'da Ankara armudu diye satılan armutlarıyla ünlüdür; pirinç tarımı çok iyidir. Kervanların konak yeri olduğundan, sürekli olarak bir hareket görülür; görüntüsü Avrupa'yı andırır. Yük arabaları, nalbantlar çoktur. Burada çalıştırılan öküzlerin ayaklarını, atları gibi nallarlar. Sakarya'nın, Beypazarı'ndan geçen kolu, farklı köylerde farklı adlar alır; kaynağını Ankara'nın kuzeyinde Gökdağ'dan alarak burada Kérémis (*Kirmir*) suyu adı verilir. Daha aşağıda ve Istanos adındaki küçük kasaba yakınında, önceki adını da değiştirerek bu yerin adını alır."²⁷

Texier'in Beypazarı'nda karşılaştığı ticari hareketliliği Avrupa kentlerine benzetmesinin arka planında sof ihracatı yatmaktadır. Bu tarihlerde Batılı şirketler Ankara'daki irtibat büroları vasıtasıyla bölgede tiftik alımı gerçekleştiriyorlardı. Texier'den yirmi yedi yıl sonra Anadolu'ya gelen Georges

²⁶ Texier, C., *Asie Mineure Description Geographique, Historique et Archeologique*, Paris, 1863, s.492. Charles Texier'in üç ciltlik eseri, Ali Suat Bey tarafından daha Milli Mücadele yıllarında Türkçeye çevrilerek, yayımlanmıştır (*Küçük Asya, Coğrafyaya, Tarihe, Âsâr-ı Atıkaya Ait Tarif*, İstanbul, Matbaa-i Âmire 1923, 1924, 3 C.). Ali Suat Bey'e ait tercümenin Latin harflerine aktarılmış nüshası için bk. Texier, C., *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, 3 Cilt, (Çeviren: Ali Suat, Latin Harflerine Aktaran: K.Ş. Koprman, Sadeleştiren: M. Yıldız), Ankara, 2002.

²⁷ Texier, C., *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, II, s. 472. Seyahatnamede, Mihaliçlik kasabasının doğusunda yer aldığı söylenen "Caragamous" köyünün bugün hangi yerleşim ya da mevkie karşılık geldiğini bilmiyoruz. Öte yandan "Istanos" kasabası olarak geçen yerleşim, Ankara'nın 30-35 km. kadar kuzeybatısındaki Zir Vadisi'ndeydi. 1957'de meydana gelen sel felaketi sonrasında Istanos/Zir kasabasının yeri değiştirilerek, Sincan-Ayaş yolu üzerinde yer alan bugünkü Yenikent Beldesi kurulmuştur.



Perrot, yabancı tüccarların aileleri ile Ankara'da oturduklarını ve yılın belirli zamanlarında tiftik alımı yapmak üzere Beypazarı'na geldiklerini bildirmektedir²⁸.

J.E. Dauzats (1855): Kırım Savaşı'nda müttefik Fransız ordusuyla Osmanlı topraklarına gelen Dauzats, İstanbul-Ankara seyahatinde geçtiği İzmit, Geyve, Torbalı, Mudurnu, Nallıhan, Beypazarı, Sivrihisar ve Gemlik şehirlerine dair izlenimlerini ayrı bölümler halinde kaleme almıştır²⁹. Mesleği hakkında kesin bilgilere sahip olamadığımız seyyahın Beypazarı notları şöyledir:

"Tiftik keçisi üzerindeki etüdümüzü asıl Beypazarı'nda yaptık. Vakıa bu keçiye adını veren Ankara'dır ve bu keçinin yetiştiği mıntıkanın da merkezidir. Fakat keçi besimi ve tiftik ticareti Ankara şehrinde ziyade havali-sinde tekâsüf etmiştir; Beypazarı en mühim bir tiftik merkezidir. Anadolu'da iki tiftik keçisi cinsi vardır. Birisi siyah ırktır, hemen her irtifada ve çeşitli toprak üzerinde yetiştirilebilir. Bunun da, kıllarının inceliklerine göre tâlî ırkları vardır. Diğeri beyaz ırktır, ancak merkezi Ankara şehri olan dar bir sahada yetişir. Her iki ırkın da uzun kılları vardır. Siyah tiftik keçisinin, beyaz ırka nazaran beşte bir kadar boyu daha yüksektir. Düz olan kılları 25-27 santimetreyi bulur. Pöstekilerinin sıklığı de değişir, erkek keçilerde üç bin yedi yüz ile beş bin gram arasında oynar. Ankara keçisinin kılları, gayet temiz sedef beyazdır. Kılları dalgalıdır. En temiz, asil cinsinde, amudu fıkari istikametindeki kıllar, parıl parıldır. Kılların uzunluğu 25 santimetredir, güzel bir pöstekinin ağırlığı da iki bin beş yüz gram kadar tutar. Ankara keçisinin yaşadığı memleket yazın çayır çayır yanar; kışın kar altındadır. Bir yıl içinde kapalı havalar ancak üç dört ay kadar sürer, senenin diğer günlerinde fırtına ve yağmurlar azdır, hava hemen daima açıktır. Toprak nebat bakımından yoksuludur. Ağaçsızlık, gözün alabildiğine dalgalı topraklarıyla bir step manzarası doğurur. Bu çıplaklık, geceleyin düşen çiyin, günün ilk ışıkları ile derhal tebahhuruna sebep olur. Biz, birçok geceler çadır kurmağa lüzum görmeden açıkta yatıyorduk. Uyandıığımız vakit esvaplarımızda azıcık bile olsun rutubete rastlayamıyorduk. Toprağın bu arıklığı, keçilerin sıhhati üzerinde müessir oluyor; bu hayvanlar kuru ve sıcak memleket muhtaçtır. Bu şartları bulamayınca, hastalık başlıyor. Keçiler yılda bir defa taze ot yerler: soğuklardan ve karlardan sonra ilk yağmurlar düştüğü sırada otların yeşerdikleri zamandır. Bu da az sürer, otlar bir kaç gün içinde sararı-verir.

²⁸ Perrot, G., *Souvenirs D'un Voyage Asie Mineure*, Paris, 1864, s.278; Ankara'daki Avrupalı tüccar ve firmalar hakkında ayrıca bk. Eyice, S., "Ankara'nın Eski Bir Resmi", *T.T.K. Atatürk Konferansları IV*, 1970, Ankara, 1971, s. 68-88.

²⁹ Dauzats, J.E., *Excursions agricoles dans le nord de l'Anatolie (Bithynie) (1855)*, Parigi Hachette, 1861; Kuzeybatı Anadolu'yu kapsayan bu seyahatname, Reşad Ekrem Koçu tarafından dilimize çevrilmiştir. Türkçe tercüme için bk. *1855'de Anadolu'nun Bir Köşesi*, (Çeviren: R.E. Koçu), İstanbul, 1940.



Uzun zaman Ankara keçisi ile pek az meşgul olunmuş idi. Memlekette pöstekinin fiyatı düşüktü, Avrupa piyasasında da o kadar rağbette değildi. Birkaç sene evvel tiftiğin okkası, memleket pazarlarında 4-5 kuruş (80 santim-1 frank) oldu. Bugün vasati fiyatı 25-30 kuruş (5-6 frank) dır. Bu ham tiftik fiyatıdır. Temizlenmiş 12-15 franktır.

Beypazarı kadınları geniş beyaz çarşafı bürünüyorlar. Vücutlarının hiçbir tarafı görünmüyor. Sokaklardan, sessiz beyaz hayaletler gibi geçiyorlar. Çadırımızı şehrin bir kenarında kurmuştuk. Üstümüzdeki dağda bir âbide harabesi gördüm. Ve tercümanla beraber çıktık. Bu, içi zengin bir surette ve Rum üslûbunda tezyin edilmiş bir kilise idi. Ortasında bir mezar vardı. Türkler, bunun vaktiyle merhameti ile meşhur bir zatın mezarı olduğunu söylüyorlar.

Beypazarı'ndan geriye döndük. Cenup istikametini takibe başladık. Fevkalâde pitoresk şekiller arz eden kaya yığınları arasından geçiyorduk. Bu kayalar arasında yer yer derin mağaralar görülmüyordu. Çok geçmeden bir ırmak kenarına varmıştık. Bu su, Sakarya idi. Sapanca'dan sonra, biz bu nehri hayran hayran seyretmiştik. Burada da süratli akıyor, amma daha az gürültülü ve daha az coşkun, suladığı vadi, yeşillikler içinde, Sakarya kenarında konakladık. Fakat, bir sinek hücumuna uğradık. Sabahleyin, yüzümüz gözüümüz şiş içinde kalkmıştık. Dağlanmadık yerimiz kalmamıştı. Yolumuz bizi Gel-Ara'ya götürüyordu. Burada hakikî manasında ev yoktu. Bir adam boyunda bir takım kutular vardı: taşları kabataslak üst üste koymuşlar, harçsız, şöyle bir sıvamışlar. Çatıları da toprak örtülü. Halk, koyu cahil, cihandan, hatta komşu kasabalarda olup biten şeylerden bihaber, nesiller yaşamadan doğup ölüyorlar denilebilir.

Gel-Ara'dan ayrıldıktan birkaç saat sonra yine Sakarya boyunda Kapılıhamam'a gelmiştik."³⁰

Duzats'ın da vurguladığı gibi Osmanlı döneminde Beypazarı, Anadolu'daki beyaz tiftik keçisinin merkezi ve iklim şartları itibarıyla da bu ırk için en uygun bölgedir. Bunun yanında Duzats, Türk-İslam kültürünü ve mimarisini tanımadığından kentle ilgili bazı yanlış söylemlerde bulunmuştur. Örneğin, Beypazarı'nın geleneksel kadın kıyafetleri içerisinde bir tür günlük sokak kıyafeti olan "bürgü" den haberdar olmadığından yöre kadınlarını, vücutlarının tamamı geniş beyaz çarşafarla kapalı, sokaklarda yürüyen sessiz hayaletlere benzetir. Seyyah ayrıca şehrin kenarına kurduğu çadırının karşısındaki yapı kalıntısını Rum üslubunda süslemelere sahip bir kilise olarak tanımlar. Öte yandan, ortasında mezar bulunan bu yapının halk tarafından, merhametiyle tanınmış bir veliye atfedildiğini söyler. Dau-

³⁰ J.E. Duzats, 1855'de Anadolu'nun Bir Köşesi, s. 17-19.



zats'ın kilise dediği yapı kalıntısı, günümüze onarımlar sonrasında ulaşabilen Boğazkesen Türbesi olmalıdır³¹. Dauzats, 15. yüzyıl ortalarına ait türbenin batı penceresinin alt kısmında yer alan, üzeri Latin hacı ve bitkisel süslemeli söve kuşağından yola çıkarak, yapıyı bir şapele benzetmiş olmalıdır. Seyyah Beypazarı'nın güney kesiminde, eski adı *Gelegra* (Gelare/Gelegira) olan bugünkü Kırbaşı Beldesi ile kaplıca kaynağıyla bilinen Kapullu Köyü'nü de ziyaret etmiştir. Dauzats'ın değerlendirme ölçütü belirsiz olmakla birlikte, Kırbaşı halkının cehaleti üzerine yaptığı yorum dikkat çekmektedir.

Georges Perrot (1861): Fransız arkeolog, beraberinde Mimar Edmond Guillaume ve Hekim Jules Delbet ile birlikte, Fransa imparatoru III. Napolyon tarafından Anadolu arkeolojisini incelemek üzere görevlendirilmiştir. Perrot ve Guillaume, Ankara Anıtı olarak bilinen antik tapınağın duvarına kazılı, Roma imparatoru Augustus'un politik vasiyetnamesi "*Res Gestae Divi Augusti*" metninin ilk tam kopyasını çıkararak, arkeoloji tarihine geçerler. Georges Perrot, Anadolu gezisinin tamamı dışında Galatya ve Bitinya bölgelerinde gerçekleştirdiği arkeolojik keşif çalışmalarını, ekip arkadaşlarıyla beraber yine bir seyahatname niteliğinde hazırlanan, ayrı bir yayında toplar³². Perrot, Temmuz sonu Ağustos ayı başlarında İstanbul'dan Ankara'ya seyahat ederken birkaç gün konakladıkları Beypazarı'ndan şöyle bahsediyor:

"Gecedен biraz evvel Beypazarı'na vardık. Bu şehir iki kayalık duvarın arasında, evlerin bulunduğu dar bir boğazda kurulmuştu. Arkada dere yatağı üzerine birçok köprü kemeri atılmış. Bizi, önceden ayrılan, Müdür'ün akrabası Hacı Mustafa Efendi'nin evine götürdüler.

Bu uzun iniş boyunca Galatya'nın harika manzarasını seyrettik. Dar ve sarp vadiler tarafından kesilmiş çıplak dağlar biraz yükselip, sanki denizin yüzeyi gibi yatay bir çizgiyle bitiveriyordu. Daha yukarıda, uzaktaki bir iki tepeden oluşan hafif bir yükselti halinde, Afyonkarahisar'a yakın dağlar var. Güneş batarken, bizim ufkumuzda kalan yer kuru ve gri bir hale dönüşür gibi oldu. Arkanın beyazlığı son birkaç renkli çizginin etkisiyle çok çekiçci bir hal aldı. Bu manzara göz için gerçek bir dinlendirici.

Arkadaşlarımızın sarsılmış sınırlarının düzeliş için Beypazarı'nda bayağı kalmamız gerekti. Maalesef bu küçük şehirde çok fazla kaynak yoktu. Civarda küçük gezinti yerleri ya da av hayvanları bulunmuyordu. Yazıtlara da rastlamadık. Ayrıca beyaz kayadan çevrili duvarların arasında kalan Beypazarı'nın, çıplak uzun doruklarla diğer bölgelerden de ayrıldığını ekleyin. Bu dar boğazda havasız ve dayanılamayacak bir sıcak-

³¹ Boğazkesen Türbesi için bk. Bozkurt, T., *age.*, s. 124-131.

³² Perrot, G., Guillaume, E., Delbet, J., *Exploration Archéologique de La Galatie et de La Bithynie*, Paris, 1872.



lıkla karşılaştık. Günleri sabırsızlıkla sayıyorduk. Asıl ilginç olan, bize her gün kar sağlamalarıydı. Pazarda Olimpia'nın (*Olympe*) değişik noktalarında bulunan derin çukurlarda muhafaza edildiğinde, yazın kör sıcağına bile dayanan doğal buzlar vardı.

Geldiğimizin ertesi günü babası Hacı Mustafa Efendi eşliğinde müdür bizi ziyaret etti. Hacı Mustafa Efendi bizim konakladığımız evin sahibidir. Doktor ve ben öğleden sonra medrese denilen ve camiye bağlı okul olan yerde müftüyle birlikte onları ziyaret ettik. Burada, bizim ziyaretimizi haber alıp gelen, şehrin önemli kişileri ile tekrar bir araya geldik. Kadı, müftü, bir cami imamı, müdürün sekreteri vs. Bütün bu insanlar iyi giyimli, bakımlı, parlak ve Victor Hugo'nun betimlediği gibi "gerçek kedi keşişleri"ne <de vrais chats-moines> benziyorlar. Hepsi hasta olduklarını ve muayene edilmek istediklerini söyledi. Bir çocuğun susamışlığıyla soruyor, öyle ki sanki doktor tek bir kelime ile bir anda onun hastalığını bulup çıkaracak. Çok eğlenceli bir sahne. Onların hep bir ağızdan konuşmalarını engelledik. İlk önce dillerine baktık, nabızlarını ölçtük. En hasta olan müftüydü. Katarakt başlangıcı vardı. Hepsine genel olarak daha az yemelerini ve egzersiz yapmalarını önerdik. Tavsiyenin iyi olduğunu düşündüler ama izlemeyeceklerdi. Keyfi yerinde olan ideal bir Türk, tatlı tembeldir.

Ev sahibimiz bize şöyle diyordu:

<— Sabahtan akşama kadar, küçücük bir taşı bile parmağımla oynatmıyorum; köydeki evimden atla şehre gelirim, biraz müdürle veya kapalı çarşıdaki dükkânımda otururum.

— Tüccar mısın?

— Hayır, ama benim keçilerimi güden çobanlarım var ve benim hesabama onların yününü satan bir tüccarım var. Ben genelde kendi dükkânımda oturur ve çubuğumu tütürürüm. Biz hepimiz burada böyle yaparız. Sabahtan akşama kadar sakin geçer.>

Onların böyle sakin kalmalarına izin veren, Beypazarı'nda Hıristiyan ailelerinin olmamasıdır. Ama arada birkaç tüccar, keçi yünü alıcısı buradan geçiyor. Yılın belirli bir zamanı burada kalsalar da aileleri Ankara'da yaşıyor."³³

Anlaşılabacağı üzere, Perrot ve arkadaşları Beypazarı'na ulaşmadan evvel şehir idarecilerinin onların geleceğinden haberleri vardır ve kendilerine konaklamaları için "Hacı Mustafa Efendi" adında bir zatin evi tahsis edilmiştir. Georges Perrot, ortasında su yatağı bulunan iki kayalık duvarın arasında, dar bir boğazda kurulduğunu söylediği Beypazarı'nı arkeolojik açıdan zayıf bulur. Araştırmacı Beypazarı'nda geçirdiği birkaç günlük süre

³³ Perrot, G., *Souvenirs D'un Voyage Asie Mineure*, s. 275-278.



zarfında şehir yöneticileri ve halktan kimselerle sohbet etmiş ve yöre insanıyla ilgili farklı yorumlar yapmıştır. Gezginin anlattıklarına göre bu dönemde Beypazarı'nda sağlık hizmetleri bakımından ciddi bir eksiklik vardır ki, başta Kadı olmak üzere tüm şehir erkânı, Perrot'un yol arkadaşı Doktor Jules Delbet'ten kendilerini muayene etmesini istemişlerdir. Öte yandan Perrot, "kedi keşişleri" benzetmesiyle belli oranda hor gördüğü bu insanların, Doktorun tavsiyelerine uymayıp, tembellik edeceklerinden emindir. Perrot, Türklerin "tatlı tembel" oldukları konusundaki düşüncesini, her gün atıyla kente gelip çarşı içindeki dükkânında çubuğunu tütürerek günlerini geçiren ve keçilerinin yününü aracı vasıtasıyla tüccara satan bir köy ağası ile yaptığı sohbetle pekiştirmektedir.

Georges Perrot ve arkadaşları, Galatya ve Bitinya bölgelerinde yoğunlaştırdıkları arkeolojik inceleme gezileri sırasında Beypazarı-İnözü vadisinde rastladıkları kaya oyma mekânların Ürgüp-Kapadokya'daki benzerleriyle olan ilişkilerine dikkat çekerler. Fransız araştırmacılar, bunların Frig döneminde, düşman saldırısına karşı yapılmış sığınaklar olduğunu ileri sürerler. Ekibin arkeolojik keşif çalışmalarını içeren yayınlarında Beypazarı, İnözü Vadisiyle birlikte tekrar ele alınır [F.8-9].

"Beypazarı 800 haneli, su yatağına yerleşen bir şehirdir. Kentin çevresinde gri ve kuru bir çöl var. Bu insanı hayal kırıklığına uğrattıyor. Şehrin aşağı kısımlarında biraz yeşillik bulunur. Sakarya'ya yakın bir mevkide, bahçeleri sulayan, çiçek açtıran dere suları uzanır.

İnözü adında, Beypazarı'na vadi içinden akan derenin kenarında eski kalıntılar var. Buraya, şehri çevreleyen kuzeydoğudaki son evlerin yanından girilir. İki büyük kayadan duvarın arasında akan, ceviz ve dut ağaçlarıyla çevrili nehir bir ip gibi uzanıp, tepelerde sonlanır.

Vadinin iki tarafında da kaya oymalar bulunsa da bunlar tanımlanması çok zor bir döneme ait. Kaya oymaların çok az bir kısmının günümüze kalmış olması ve bunların da yeteri kadar uzakta bulunması bunu kanıtıyor. Kırılğan tüflerde çok sık yıkıntılar meydana gelir ve büyük bir bölümü vadi içine yuvarlanır. Kayaların oyuk kısımlarından, tepelere yerleştirilmiş odalar ayırt edilebiliyor. Falezin dik yamacında sanki yeniden çizilmiş gibi görünürler. Eski görünüşlerini kaybetmiş ve çok ince çizgilere bırakmışlar. Yalnız bazıları çok iyi korunmuş, ancak el ayak yardımıyla yetişmek mümkün değil. Bunların definle ilgili olduklarına dair bir şey bulamadık. Bu kaya oymalar tam olarak eski yerleşim yerleridir. Bu odalardan biri 3.00 metre derinlik ve 2.90 metre genişliğe sahiptir. Yükseklik 2.00 metredir. Bu oda bir kapıyla, yanda daha küçük bir odaya bağlanıyor. Ana kayada öne doğru bir bağlantı, açıklığa işaret ediyor ki, bu bir ocak işlevi görüyor. Yine ateş izleri ayırt edilebiliyor. Kenarda bir pencere oyulmuş. Girişin yanında



tüften yapılmış, iki-üç kişinin oturabileceği bir bank var. En geride, yerden 1.20 metre yükseklikte bir niş, yani yatmaya yarayan bir yer görüntüsü var. Diğer mekânlar bizim tasvir ettiğimiz örnekten daha iyi korunmamış, ancak zemin, kapı açıklıkları ve odaların değişik katlardaki iç geçişlerini sağlayan kapılarına dikkat çekebiliriz. Bütün bu yeraltı şehri Beypazarı'nda Hisar ya da Şato olarak adlandırılıyor. Bu mekânları incelememiz sırasında oluşan kanaatimiz, komşu bölge Ürgüp, Kapadokya'da yer alan çok ilginç yerleşim alanları olarak *Troglodytes* tipi köy izlerinin bulunmasıdır....

Beypazarı'nda geçmişten pek ize rastlamadık..."³⁴.

Frederick Burnaby (1876): Doğu Anadolu'da yaşanan Osmanlı-Rus gerilimini yerinde gözlemlemek ve İngiliz çıkarlarına karşı doğabilecek bir tehdidin varlığını araştırmak üzere İstanbul'dan Kars'a uzun bir seyahat gerçekleştiren Frederick Burnaby, 1876 kışında Beypazarı üzerinden Ankara'ya geçer³⁵. Burnaby, Nallıhan ve Çayırhan köylerinde konakladıktan sonra yol üzerinde, geçmiş padişahlardan biri tarafından kış aylarında gezginler için barınak olarak yaptırıldığını söylediği eski bir hana uğramıştır. Burnaby'nin bahsettiği mevkide günümüze ulaşabilen bir han veya buna ait herhangi bir bakiye bulunmamaktadır³⁶. İngiliz Subayı, uşağı Radford ve kendilerine rehberlik eden Osman isimindeki Türk'le beraber geceyi Beypazarı'nda bir evde geçirir. Gün doğarken Ayaş'a doğru yola çıkan Seyyah, kent hakkında herhangi bir yorum yapmamıştır³⁷.

Vital Cuinet (1890): Fransız hükümeti tarafından Osmanlı devletinin sosyoekonomik yapısını incelemek ve gelir kaynaklarının envanterini çıkarmak üzere Anadolu'ya gönderilen coğrafya uzmanı Vital Cuinet, Osmanlı şehirlerinin iktisadi ve demografik özelliklerini rakamsal verilerle ele alan dört ciltlik eseriyle tanınır. Salnameler ışığında Anadolu'da seyahat eden Vital Cuinet, Ankara vilayetine bağlı Beypazarı kasabasını şu özellikleriyle tanımlıyor.

"*Bey-Bazar*. – Beypazarı, Nallıhan'ın 50 km. doğusunda, Sakarya'nın küçük bir çayı üzerinde kurulmuştur. Yakınında bulunan Kastamonu'dan doğan ve Kirmir Çayı'ndan sonra bu ismi alan Emir Çayı da Sakarya'ya dökülür. Bu küçük şehir meyve ağaçlarıyla çevrilidir. Ahşap evler üç tepede, yamaçların üzerinde üst üste dizilmişlerdir.

Çok değerli olan Beypazarı armudu, İstanbul'da Ankara armudu diye satılıyor. Aynı bölgenin misk kokulu kavunları da çok değerlidir ve aranılır. Bu kavunlar Anadolu'nun çok uzak bölgelerine ve İstanbul'a gönderilir.

³⁴ Perrot, G., Guillaume, Delbet, J., *Exploration Archéologique de La Galatie et de La Bithynie*, s. 217-218.

³⁵ Burnaby, F., *On horseback through Asia Minor*, London, 1877; Türkçe tercümesi için bk. *Küçük Asya Seyahatnamesi Anadolu'da Bir İngiliz Subayı*, (Çeviren: M. Gaspıralı), İstanbul, 1998.

³⁶ Bu mevkideki muhtemel menzillerle ilgili, yukarıda Evliya Çelebi'nin 1655'deki Beypazarı ziyaretine bakınız.

³⁷ Burnaby, F., *Küçük Asya Seyahatnamesi*, s. 50-55.



Beypazarı'ndan geçen kervancılar alışlagelmiş olarak burada konaklarlar. Bu şehir çok canlı bir görüntü sunar.

Bu yoğunluktan dolayı meslekler daha çok araba yapıcılığı ve nalbantlıktır. Nal yaptıkları hayvanlar sadece atlar değil aynı zamanda arabaya koşulan öküz ve mandalardır.

Beypazarı'nda tarım ürünleri arasında pirinci sayabiliriz. Pirinç, yapay lagünlerde yetiştirilir.

Çok zengin, bol mamul elde edilen Beypazarı'nın bağlarından da söz etmeliyiz. Bu çevrenin halkı Müslüman olduğundan bu ürünü şarap yapmada değil, bir çeşit tatlı olan <cevizli sucuk> yapımında kullanırlar.

Cevizli sucuk. – Ceviz ve fındığın içi alınır. Ortasına bir ip geçirilir. Sonra uzun bir tespih biçimi verilerek, unla kaynatılmış üzüm şerbetine daldırılır; Bu son işlem, ceviz ve fındık içlerinin etrafında birkaç santimetrelik tabaka oluşturuncaya kadar birkaç defa tekrarlanır. Daha sonra bu batonlar sertleşene kadar güneşte bekletilir ve böylece piyasaya sunulur. Cevizli sucuk civar vilayetlere ve İstanbul'a kadar gönderilmektedir.

Beypazarı ilçesinin nüfusu 19.133'tür."³⁸

19. yüzyıl seyyahlarının anlattıklarından Beypazarı'nın bu dönemde tarım ve bilhassa tiftik üretimiyle dışa açık bir merkez olduğunu ve Ankara ile İstanbul arasındaki kervan ticaretinin kentte canlı bir ekonomi yaratarak, iş gücünün de daha çok bu alanda yoğunlaştığını öğreniyoruz. Kent 19. yüzyıl ortalarına kadar Ankara'nın tiftik ipliği ihtiyacının büyük kısmını sağlayan iki-üç günlük uzaklıktaki bir merkez konumundadır³⁹. Ancak her iki kentin de ana faaliyet alanı olan tiftik üretimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün iktisadi hayatını sarsan 1838 ticaret antlaşması ile yıkılmaya mahkûm kılınmıştır⁴⁰.

Seyyah Kandemir (1931): Kendisini "İnkılâpçı Türk Seyyahı" olarak adlandıran Seyyah Kandemir, erken Cumhuriyet yıllarında Anadolu şehirlerine geziler düzenler. Mesleği hakkında mevcut herhangi bir bilgi bulunmayan bu yakın dönem Türk seyyahının Anadolu gezilerinin ilk bölümü olan "Ankara Vilayeti", Türk Maarif Cemiyeti tarafından yayınlanmıştır⁴¹. Seyyah Kandemir, Kurtuluş Savaşı sonrasında Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen reformların Anadolu şehirlerindeki etkilerini gözlemlemek ve kendi deyimiyle "memleketi tanımak ve tanıtmak" ilkesi doğrultusunda seyahatlerini gerçekleştirir. Üç bölümden oluşan "Ankara

³⁸ Cuinet, V., *La Turquie D'Asie*, I, Paris, 1892, s. 285-286.

³⁹ Aktüre, S., *19. Yüzyıl Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*, Ankara, 1987, s. 55.

⁴⁰ Akçura, T., *Ankara (Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma)*, Ankara, 1971, s. 19.

⁴¹ Seyyah Kandemir, *Türkiye Seyahatnamesi I Ankara Vilayeti*, Ankara, 1932.



Vilayeti” çalışmasının üçüncü bölümünü teşkil eden “Kazalar” kısmı bir seyahatname niteliğindedir.

Seyyah Kandemir’in Beypazarı hakkında söylediği şu sözler kentin erken Cumhuriyet dönemindeki görünümünü çok iyi özetlemektedir;

“Tamamile rüsubi tabakalardan ibaret, sert meyillerle, dik uçurumlarla dolu bürkâni erazi ortasında Beypazarı, limanına sığınmış bir transatlantik halile sakin ve mütevazı yatıyordu. Dik meyilli bir tepenin üzerinde, hemen üst üste yığılmış denecek kadar birbirine yakın beyaz cepheli, irili ufaklı evler arasından geçerken kendimi dördüncü Murat devrinde yaşıyor zannettim. Büyük taşlı kaldırımlar, fazla çıkık şahnişli, büyük pencere evler, dik ve dar sokaklar; gürül gürül akan çeşmeler yanında abdest almakla meşgul beyaz sakallı ihtiyarlar ve bütün çarşığı kaplayan asırlık ağaçlar. Sonra dükkânlar, dükkânlar... Hepsi bir şekilde, bir boyda, bir ende yüzlerce dükkân... Buralarda harareti bir faaliyet içinde zamanın geçişini ve akışını duymayan esnaflar, sanatkârlar... Terziler, kunduracılar, yemeniciler, demirciler, semerciler, fırınlar, bakkallar, yemişçiler...”⁴²

Seyyah Kandemir, Beypazarı ziyaretine dair bazı anekdotları da aktarır;

“Bir Mülakat:

Etrafa bakıp yürürken insanda derhal iyi tesir yapan esmer ve dört beş kıldan ibaret sakallı bir zat, sordu:

– Efendim teşrifi âliniz nereden böyle?

Meğer bu zatin oteli varmış, beni aldı götürdü:

– Size münasip değil dedi, burası handır, lâkin başka yerde bunu da bulamazsınız.

Kabından kopmuş bir eski kitap gibi her tarafı örselenmiş bir han.

Binanın üst katı da adliye dairesi...

Süleyman Ağa tam bir Özbek tipiydi: Elmacık kemikleri çıkık, gözleri çekik, sakallarındaki kıllar seyrek, çenesi sivri...

Söz derhal zeminini buldu:

– Ah efendim, geçimler daraldı, parasızlık cana çöktü, aldığımı veremez, verdiğini alamaz olduk. Hakteâla şahit, şu handan kârım hemen yok gibi, yukarı katın kirasını zorla alıyorum. Maamafi kasabamız güzeldir, şirindir, havamız suyumuz iyidir.

Aşçı dükkânında

– Aşçıbaşı ne yemeklerin var bakalım?

Sakallı, nurani yüzlü bir baba, tencerelerin kapaklarını kaldıra kaldıra saymağa başladı:

– Taskebabı, fasulye, kabak, pilav...

⁴² Seyyah Kandemir, *age.*, s. 220-221.



Temiz muşambalı masanın etrafını almış üç genç, sönük yanan bir lambanın gölgesi altında rakı içiyorlar, karşiki masada bir köylü kocaman somuna bir tabak sulu eti katık etmekle meşgul, karnı doymuş bir müşteri musluk başında, boğazını temizliyor.

Ablak yüzlü yamak önüne bir pide, bir de çatal koydu. Aşçıbaşı bu yeni gelen misafire ikram olmak üzere taskebabından fazlaca koymuştu...

Üç genç çakır keyif bir halde güzel güzel kalktılar. Aşçı bunlara bir defter verdi, her üçü de borçlarını buraya yazdılar. Onlar gittikten sonra Hasan usta mırıldanmağa başladı:

— Bütün işimiz aybaşını bekliyor, gelen veresi, giden veresi yiyor. Bunun sonu ne olacak bakalım... Bari herkes borcunu verse...

Bir âşık!

Gece odamda notlarımı yazıyordum. Öteki odadan ince, kuvvetli bir ses geliyordu. Bir Anadolu ağzı çok hazin bir eda ile türkü söylemeğe başlamıştı. Bu bir cenup rüzgârıydı. Çıplak, sıcak yaylalardan kopup gelen bir rüzgâr ki, yeşil otları sarartır, bodur ağaçlarda yaprak komaz, köy ufuklarını sislere boğar, akşamüstü köye ağır gelen sürüyü birbirine katar... Ve, basık tavanlı odada yün eğiren Eminenin yüreğine kadar inerek ona davarı sulamayı unutturur:

Eminem oturmuş çorap örüyor,
Çorabın bağı yere değıyor,
Baban seni kimlere veriyor,
Kör olsun babanın gözleri güzel.

Yirmi yıl sığır güttüm gücünden,
Yüz kerre haber gönderdim bacımdan..
Bana geleydin ölü müydün acımdan?
Kör olsun babanın gözleri güzel.

Kapının ardındaydım görmedin beni,
Çok mu ağlattılar Eminem seni?
Gurbete gidersem unutma beni!
Kör olsun babanın gözleri güzel.

Gecelerin esrarını sezmiş, aşkın ıstırabını anlamış bir köylü ruhu dünyanın en sanatkâr bir musiki üstadı gibi tavırlar, nağmeler yaratıyordu. Osmanlı musikisinin zevk ve ahengine alışmış olanlar ilk işittikleri zaman, bu musikinin lezzetini bir türlü duyamazlar.

Sabahleyin kapısının önünde bu köylü âşık:

O söylediğin şarkıyı bir daha oku da yazayım, olmaz mı? Dedim.



Tuhaflaştı, yüzüme bön bön bakmağa başladı. Hatta korktu bile... İşi anladım:

— Arkadaş dedim, neden çekiniyorsun, bu fena bir şey mi ki söylemiyorsun?

Kekeleyerek:

— Hayır efendim, şey, ben onu unuttum da...

O anda zihnimden, gönlümden geçen şeyleri şimdi burada tahlile muktedir değilim. Bu temiz mert, asil Türk çocuğu bir kabahat yapmış da sual cevap karşısında kalmış gibi, ezilip büzülmeğe başladı. Kendisini güç halle kandırdım.

Dünya, esersiz sanatkârlarla doludur, biz onları hep görürüz, fakat pek çoğunu anlamadan geçeriz."⁴³

"Beypazarına bir nazar:

Ankara vilâyetinin en büyük kaza merkezi Beypazarıdır. Denizden irtifaı takriben 700 metre, Ankara mesafesi 70 kilometredir. Buradan Nallıhane 60 ve Sarıköye 70 kilometrelik bir şose var. Kasabanın istasyonu Sarıköydür. Nakliyat araba ve otomobillerle yapılıyor.

Kasabada 1100 hane, 500 dükkân, 3 hamam, 14 cami, 24 çeşme, 8 mescit ve 6600 nüfus vardır.

İstanbul-Bağdat caddesi üzerinde bulunduğu için kasaba vaktile hem kalabalık hem de mamur imiş. 1884 (1300) senesinde hemen yarıya yakın yeri yanmıştır. Bugün evlerin ve çarşıdaki dükkânların bir kısmı kâgirdir.

Kasabanın mevkii dar bir vadi ile bu vadinin kenarında cenuptan şimale uzanan bir tepenin şark yamaçlarındadır.

Çarşısı muntazam, kalabalık, temiz bir halde olduğundan içtimai hayat oldukça iyidir. Burada Türk tarzı mimarisinin pek eski modellerini gösteren büyük ve eski evler var. Bunların çoğu bugün harap bir haldedir. Merkezden muhite doğru gidildikçe evler de küçülüyor. Kenar mahallelerde fakir ailelerin oturduğu evler dar, küçük ve bakımsız... Bazı evler bahçe içindedir. Zaten kasaba içinde ve etrafında yemiş ağaçları çoktur.

Bilhassa çarşıda büyük dut ağaçları vardır. Bunlar meyve verdikleri zaman çarşığı geçilmez bir halde dutla örtüyorlar. Söylendiğine göre hemen senevî elli bin okkaya yakın bir miktarda yetişen dutları belediye çöpçüleri kaldırmakla başa çıkamıyorlarmış. Mühim bir ispiroto hazinesi olan bu meyveden hakkile istifade edilememektedir.

Kasabada otel bulmak mümkün olmadığı gibi iyi bir aşçı da yoktur. Yerli halk evinde yemek yer. Yabancılar da ister istemez iç yağından, nebati yağlardan yapılmış fena yemeklerle karınlarını doyurur. Muntazam bir kı-

⁴³ Seyyah Kandemir, *age.*, s. 221-224.



raathane, bir kahve yok. Kahvelerinde gazete okunmaz. Ekseri yerlerde olduğu gibi bol bol tavla iskambil oynanır. Kasabada bir eczane, bir dispenser, 3 aşçı, 4 fırın, 10 kahvehane mevcuttur.

Beypazarı belediyesinin 15,000 liraya yakın varidatı ve 32 parça emlakı vardır. Kasaba büyük ve kalabalık olduğundan burada belediyeciliğin mühim mevkii varsa da şimdiye kadar muayyen bir program ve sistem dâhilinde çalışılmamıştır. Çok çalışmak isteyen genç belediye reisi bu sene kasabaya güzel bir tiyatro ve sinema binası yaptırmak tasavvurunda olduğunu söylüyordu. Medenî ihtiyaçlar için bir müesseseye malik olmayan böyle büyük kasabada kütüphane, sinema binası, spor meydanı behemhal olmalıdır.

Kasabada beş sınıflı üç tane ilk mektep var. Bunların talebe miktarı 600, muallim adedi 17 dir. Mektep binaları eski ahşap evlerdir. Yalnız bir tanesi oldukça iyidir. Kasabanın methalinde çıplak bir sırtın eteğinde yeni plân mucibinde bir mektep binası yapılmak üzere işe başlamış, hatta birinci katın iskeleti meydana gelmiş, fakat binanın ikmali mümkün olmamıştır. Buraya sarf edilmiş olan 18.000 lira toprağa gömülmüş demektir. Bunun yerine geçen sene Beypazarında diğer yeni bir mektep yaptırılmıştır.

Mektebe devam eden talebe miktarı, mecburi tahsil çağına girmiş çocukların ancak yarısı kadardır. (Fakirlik veya diğer sebeplerle mektep haricinde kalan bu genç nesil için ayrıca resmi veya hususi bir terbiye müessesemiz yoktur.)

Millet mektepleri çok mühim bir tesir yapmış ve yapmaktadır. Şu kadar ki, okuma yazma öğrendikten sonra eline hiçbir gazete ve kitap almayan pek çok kimselerin bir sene geçince her şeyi unuttukları görülüyor.

Mektep ancak kendi muhiti içinde, o da bin müşkülle çalışabilmektedir [F.10].

Bir hafta kadar kaldığım kasabada belki beş kişinin gazete okuduğunu göremedim. Mamafi, halkın yeni hayat cereyanlarına lâkayt kalmadığını, her hususta, mesleki, ailevi, milli vazifeleri öğrenmek ve yapmak cihetlerinde çok hassas ve arzulu olduklarını gördüm. Lâkin bu arzuların şuurlu ve müspet sahada tatmini için muhitte çok ciddi bir cereyan yaratmak lâzımdır ki, bunu yapmak ta münevverlere düşüyor. Maalesef münevverler henüz bu ciheti lâyıkile ihata edememişlerdir.

Kazanın köylerinde 11 ilk mektep vardır. Bu adet tekmil köylere nazarın pek azdır.”⁴⁴

“Beypazarının iktisadi, sıhhi ve içtimai vaziyeti:

⁴⁴ Seyyah Kandemir, *age.*, s. 224-227.



Bey pazarlılar sanatkâr ve tüccardırlar. Burada çiftçi azdır. Kasabada mevcut sanatlar şunlardır: Terzi, kunduracı, marangoz, demirci, bakırcı, semerci, tenekeci, yemenici...

Manifaturacı bakkal, aşçı, fırıncı gibi tüccar ve esnaf da vardır. Bunların işleri muhite göre basit ve hatta iptidai derecededir. Kunduracılar pek çok. Bunlar civar kaza ve köylere, pazar mahallerine mal götürürler. Geçen sene ticaretleri oldukça iyi imiş, bu günkü vaziyetten biraz müşteki bulunmakta idiler.

Evlerde evvelce dokluma tezgâhları varmış, bu gün hemen yok gibidir. Burada halıcılık ilerleyememiştir. Kadınlar ev işinden başka bir şeyle uğraşmazlar.

Kasabada ithalât ve ihracat işleriyle meşgul büyük tüccarlar da var. İhracat eşyası şunlardır: pirinç, afyon, tiftik, av derisi, yapağı ve yaş meyveler, bal. Muhitte en ziyade pirinç ve tiftik istihsal ve ihraç olunmaktadır. Meyveler içinde armut pek nefis olur.

Bey pazarlılar ticaret hayatında oldukça ilerlemişlerdir. Meselâ Polatlıda, Ankarada ve diğer yerlerde ticaretle meşgul olanları pek çoktur. Burada iş bölümü oldukça müterekki bulunduğundan kasabanın içtimai hayatında daha canlı ve esaslı tehavüller beklenebilir.

Bey pazarı havalisi sıtma mücadele muntkasına dahildir. Kasabada belli başlı hastalık olarak sıtma, az miktarda frengi ve verem var. Koca kasabanın bir tek eczanesi olduğu halde o da iyi iş görmediğinden şikâyet ediyordu. Halkın kocakarı ilaçlarına rağbeti daha fazla imiş. Maamafi bunda parasızlığın da tesiri vardır. Kasabada hükümet doktorundan başka bir doktor yoktur.

Burada sular kireçlidir. İnözü denilen ve kasabanın şimal cihetine düşen dar bir vadi içinde bağlar, bahçeler çoktur. Bu vadide yerlilerce gazoz denilen bir memba suyu var. Fazla miktarda karbonatlı olduğundan suyun lezzeti acıdır.

Kasabaya dört saat mesafede Dutlu kaplıcası vardır. Suyun terkinde kükürt ve çelik bulunduğundan tedavi için yazın civardan yıkanmağa gelirler. Sıcaklığı pek fazla olan suyun kutru 30 santimetre kadardır. Hamam mahalli gayri muntazamdır, burada kaplıca binaları ve oteller yapılmış olsa memleket için pek lüzumlu olan tedavi ve istirahat yerlerinden birisi meydana gelmiş olur.

Kasabanın ne vakit kurulmuş olduğu hakkında kafî bir malûmat yoktur. Yerlilerin ifadesine göre bu havali, bilhassa şimdiki Beytepe mahallesi tamamıyla ormanlıkmış, buraya ilk defa gelen Saruhan ümerasından Dinar Hizar ormanlığı yaktırmış, bir cami ve bir çarşı yaptırmış, bundan sonra kasabaya Bey pazarı denilmiş. Kasabada hangi Alâeddin'e ait olduğu bilin-



meyen bir cami vardır. Dördüncü Muradın Bağdat seferi esnasında yapılan Suluhanın bugün yalnız iskelesi mevcuttur. Burası şimdi hububat pazarıdır.

Kasabanın eskiden mühim bir yol üzerinde bulunduğu ve burada kuvvetli bir Türk boyunun yerleşmiş olduğu muhakkaktır. Hattâ Ramazan oğulları sülâlesi pek yakın zamana kadar mevcutmuş. Demir ve Tosun Bey namında iki erkek bu ailenin son evlâtlarıdır. Bunlar ölmüşlerse de kızları sağdır. Burada oldukça büyük ve kıymetli şahsiyetler yetişmiştir. Fukahadan Necmeddini Kübra, Şarihiâzam Mahmut Efendi gibi... Meşhur Gündüz Alp Hırka Köyü yanında Kızılöz mevkiinde metfundur.

Beypazarlılar milli âdet ve ananelerine fazla merbuttular. Billhassa kadınlar arasında bu muhafazakârlık daha esaslıdır. Hariç kadın kıyafeti bugünkü telâkkilere yabancı bir şekildedir. Beyaz veya renkli geniş peştemallara bürünürler, yüzlerini de kalın peçe ile örterler. Ev kıyafetlerinde pek az değişiklik olmuştur. Billhassa düğünlerde ekseriya yerli kisve giyerler. Çevre denilen başörtüsünün altında alnı tamamen sarmış küçük küçük altınlardan mürekkep bir dizi görünür. Sırmalı dar cekete 'fermane' derler. Fermanenin altında blüz makamında 'delme' vardır. Eteklik ya üç eteklidir yahut bunun yerine kuyruklu don giyilmiştir. Tekmil kıyafet kumaşına ve üstünün süsüne göre 100 liradan 500 liraya kadar mal olur. Göğse beşbiyerde, kulağa ağır elmaslı küpeler takmak tezyinatın hiçte unutulmayan kısımlarıdır.

Düğünlerde yapılmakta olan merasim pekte eski mutantan şeklini muhafaza etmiyorsa da yine o adetler az çok muhafaza edilmiştir. Buranın düğünlerinde kına hamamı meşhurdur. Kadının ailedeki mevki o kadar kuvvetli değildir. Çünkü burada kadın çalışmaz, ancak ev hanımıdır. Fakir tabaka böyle değildir. Bunlar evde, tarlada, bahçede mütemadiyen didinirler.

Umumiyetle aile hayatı iyidir. Evlerin iç tezyinatı basit ve temizdir. Boşanma vakaları çok azdır. İktisadi vaziyeti düzeldikçe kasabada daha iyi bir yaşama tarzı başlayacağı şüphesiz görünüyor."⁴⁵

Kandemir, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gördüğü Beypazarı'nı tüm sosyal, iktisadi ve fiziki çevresiyle betimlerken; kent merkezi ve İnözü Vadi-si'nden genel görünüşler, Rüstempaşa İlköğretim Okulu Binası, Suluhan - Hükümet Caddesi'nde bir Cumhuriyet Bayramı merasimi ve Beypazarı geleneksel kadın kıyafetlerini konu alan siyah-beyaz sekiz fotoğraf kullanmıştır.

Julie Boehring (1950) : 1950'li yıllarda İstanbul'dan Ankara'ya, Beypazarı üzerinden geçen Alman gezgin - fabrikatör Julie Boehring, Beypazarı'nda "Selçuklu Devleti'nin en uzak batı noktasına vardıklarını" söyler. Bu

⁴⁵ Sehah Kandemir, age., s. 227-231.



yakın dönem seyyahı, Suluhan'ın içerisinde kentten geçen araçların tamir edildiğini ve bu manada yapının ilk amacına hizmet ettiğini belirtmektedir. Boehringer'in gezi notları içerisinde Suluhan'ın bir adet renkli fotoğrafı bulunmaktadır⁴⁶.

17. yüzyıldan itibaren Beypazarı'na gelen seyyahlar, kentin Ankara-İstanbul yolu üzerinde cereyan eden ticari hareketliliğe, başta tiftik olmak üzere belli oranda pirinç ve meyve üretimiyle de katılan önemli bir yerleşim yeri olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı döneminde Avrupa'ya ihraç edilen sof ipliğinin merkezi olan Ankara bölgesi içinde en kaliteli tiftiğin Beypazarı'ndan elde edildiğini Batılı müellifler de doğrulamaktadır⁴⁷. Ancak, 19.yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'ya has tiftik geçişinin yurtdışına çıkarılması ve Güney Afrika'da yetiştirilmesine bağlı olarak, bölgenin lokomotif sektörü sayılan tiftik üretimi sekteye uğramıştır. Nitekim bu tarihlere kadar Beypazarı'na uğrayan tüm seyyahların üzerinde durdukları tiftik geçişinden, 1890'da Osmanlı devletinin iktisadi yapısını incelemek üzere Anadolu'ya gelen Vital Cuinet hiç bahsetmez.

Beypazarı için tespit edebildiğimiz 11 seyyahтан, Evliya Çelebi ve Seyyah Kandemir dışındakilerin tamamı Batılı olup, bunlardan altısı Fransız asıllıdır. Kentin neredeyse tamamen Türk nüfusundan ibaret olduğunu teyit eden Polonyalı Simeon'dan (1618-19), 30 yıl kadar sonra Beypazarı'na gelen (1648) Evliya Çelebi de, demografik yapıyı "*Etrâk şehirlerden olmağıla ekseriyyâ halkı Oğuz tâ'ifesidir. Ya'ni Türk kavmi demenin hüsn-i ta'bîridir*" sözleriyle tanımlar. Türk iskânının Selçuklu döneminde, Sultan I. Alâeddin Keykubat'ın (1219-1237) saltanat yıllarında başladığı kabul edilen bölgede, Türk dönemi öncesine ait yerleşim alanları kent merkezinin 15-20 km. kadar güney kesiminde yer alan, Kırmır Vadisi civarındaki arkeolojik kalıntılardan ibarettir. Buna göre, 19. yüzyılda yoğunluk kazanan ve belirli amaçlar dâhilinde Osmanlı topraklarında seyahat eden bazı yabancı seyyahların, oryantalist bakış açılarıyla tasvir ettikleri insan manzaraları dışında, fiziki çevre hakkında hemen hemen birbirinin tekrarı olmaktan öteye gidemeyen kısa Beypazarı anlatımları, kentin belirgin Türk-İslam kimliğinden kaynaklanmış olmalıdır⁴⁸. Söz gelimi Fransız Arkeolog Georges Perrot (1861), birkaç gün konakladıkları Beypazarı'nda geçmişten pek bir ize rastlamadıklarını söyleyerek, antik dönem kaynaklarının yetersizliğinden şikâyet etmektedir. 19. yüzyılda Beypazarı'na uğrayan Batılı seyyahların resim veya gravür

⁴⁶ Boehringer, J., *Anadolu'nun Kervansaray Yollarında*, (Çeviren: M. Özgü), Ingelheim am Rhein, (tarihsiz), 10.Res.

⁴⁷ Bu konuda bk. Eyice, S., *agm.*, s.92.

⁴⁸ 1840'da İngiltere'de bir seyyah rehberi olarak yayınlanan John Murray'ın kitabında, Beypazarı için klasikleşen seyyah tanımları gayet yalın bir şekilde özetlenmiştir. Bk. Murray, J., *A Hand-Book For Travellers In The Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople*, London, 1840, s.331.



türü görsel belgelemeye başvurmamaları yine bu bağlamda değerlendirilebilir.

19. yüzyılın ortalarına kadar canlı bir ticari hayatın yaşandığı anlaşılan Beypazarı'nda, aynı yüzyıl içinde Ankara'nın düştüğü ekonomik çöküntüye bağlı olarak, durağan bir sürece girilir. Vital Cuinet'in 1890'da, 19.133 olarak verdiği nüfusun H.1325/1907 tarihli Ankara Vilayeti Salnamesinde 23.058 kişi olduğuna bakılırsa, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Beypazarı, yerleşik ekonomisi sayesinde kendi yağıyla kavrulabilmektedir. Ancak Beypazarı üzerinden geçen Ankara-İstanbul karayolunun, Erken Cumhuriyet Döneminde Kızılcahamam'a kaydırılması neticesinde kent, yakın zamanımıza kadar, eski günlerini arar duruma gelmiştir. Seyyah Kandemir'in notları, Beypazarı'nın 1931 yılı itibariyle sergilediği geri kalmışlığı yansıtması bakımından önemlidir.

Sonuç olarak, 17. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın ortalarında kadar olan süre zarfında Beypazarı'nı ziyaret eden seyyahların kentin sosyoekonomik tarihine ışık tutmakla birlikte, tarihsel topografyanın daha çok, 17. yüzyıl ortalarında Evliya Çelebi ve yakın dönemde Seyyah Kandemir tarafından betimlendiği söylenebilir. Burada derlediğimiz seyahatnamelerin dışında gözümüzden kaçmış veya henüz keşfedilmeyi bekleyen eserlerin de var olabileceğini konuyla ilgili araştırmacıların dikkatine sunmak isteriz. Özellikle görsel belge içeren yeni seyahatname ya da albümlere ulaşıldığı takdirde Beypazarı kent tarihinin yazımına daha somut katkı yapılabilecektir.



KAYNAKLAR

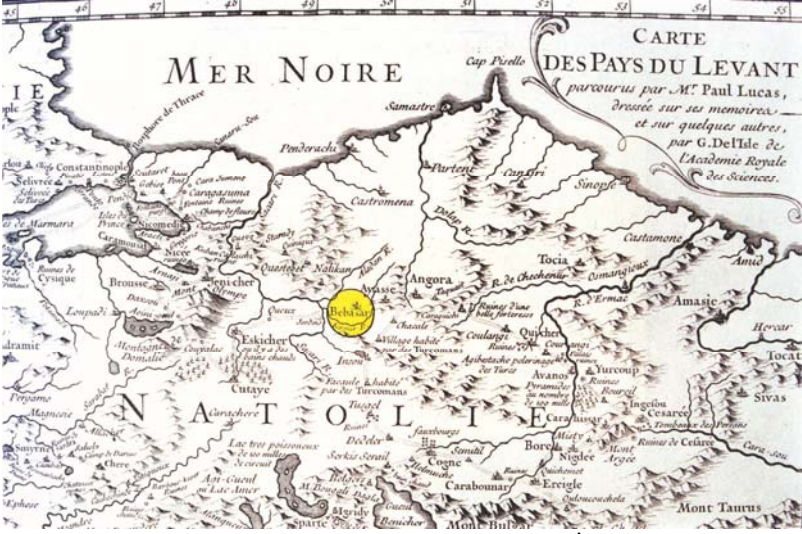
- Akçura, Tuğrul, *Ankara (Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma)*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.
- Aktüre, Sevgi, *19. Yüzyıl Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*, (Orta-doğu Teknik Üniversitesi Basım İşliği), Ankara, 1987.
- Barchard, David, "Sykeon rediscovered? A site at Kiliseler near Beypazarı", *Anatolian Studies*, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara, Volume: 53, 2003, s.175-179.
- Barkan, Ömer Lûtfi-Meriçi, Enver *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Barkan, Ömer Lûtfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı: II, Ankara, 1942, s.279-304.
- Boehringler, Julie, *Anadolu'nun Kervansaray Yollarında*, (Çeviren: M. Özgü), Ingelheim am Rhein, (tarihsiz).
- Bozkurt, Tolga, *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- Burnaby, Frederick, *Küçük Asya Seyahatnamesi-Anadolu'da Bir İngiliz Subayı*, (Çeviren: M. Gaspıralı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.
- Cuinet, Vital, *La Turquie D'Asie*, I, Paris, 1892.
- Dauzats, J.E., *1855'de Anadolu'nun Bir Köşesi*, (Çeviren: R.E. Koçu), Çığır Kitabevi, İstanbul, 1940.
- Erdoğan, Abdülkerim, *Adım Adım Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara Tarih ve Kültür Dizisi: 7, Ankara, 2007.
- Evlîyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, (Hazırlayanlar: S.A. Kahraman, vb.), Yapı Kredi Yayınları, 1-6. Kitaplar, İstanbul, 2011.
- Eyice, Semavi, "Ankara'nın Eski Bir Resmi", *Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları IV*, 1970, Ankara, 1971, s.61-117.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- Göktaş, Aynur, "İvaz Dede Halveti Tekkesi", *Beypazarı Kültür-Sanat-Edebiyat ve Folklor Dergisi*, Sayı: 1, Ankara, 1995, s.14-15.
- İnalçık, Halil, *The Middle East and The Balkans Under The Ottoman Empire-Essays on Economy and Society*, Indiana University Turkish Studies, Bloomington, 1987.
- Kili, Suna, *Çayırhan - Bir Orta Anadolu Köyünde Toplumsal Değişme ve Siyasal Davranış*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- Kuban, Doğan, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı: VII, İstanbul, 1968, s.53-73.
- Lucas, Paul, *Voyage Du Sieur Paul Lucas*, I, Paris, 1712.
- Muallim Cevdet, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) - Cevdet Evkâf Tasnifi*, Sıra No: 21774.



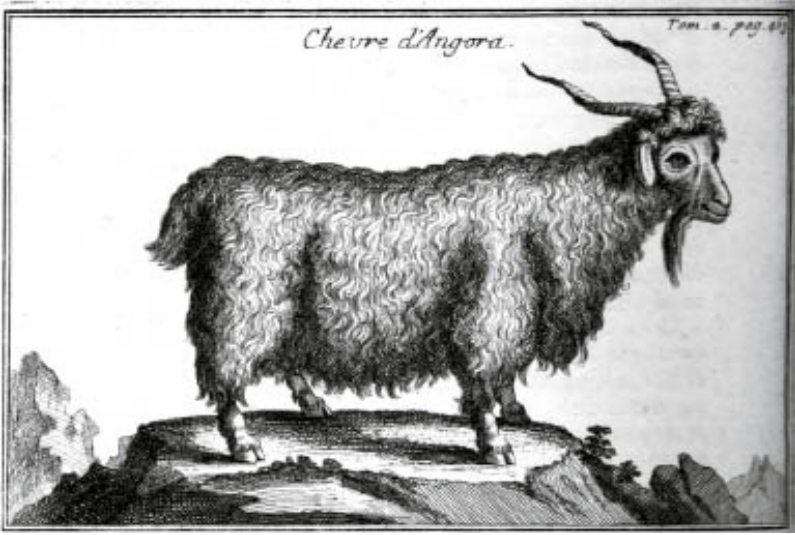
- Murray, John, *A Hand-Book For Travellers In The Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople*, London, 1840.
- Muşmal, Hüseyin, *Yabancıların İzinde Osmanlı, Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar (1876-1914)*, Me-Sa Yayınları, Konya, 2009.
- Perrot, Georges, *Souvenirs D'un Voyage Asie Mineure*, Paris, 1864.
- Perrot, Georges, Guillaume, Edmond, Delbet, Jules, *Exploration Archéologique de La Galatie et de La Bithynie*, Paris, 1872.
- Polonyalı Simeon, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, (Çeviren: H. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1964.
- Ramsay, William M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960.
- Seyyah Kandemir, *Türkiye Seyahatnamesi I Ankara Vilayeti*, Türk Maarif Cemiyeti Neşriyatı, Ankara, 1932.
- Şener, Yaşar, *Beypazarı Tarihte ve Bugün*, Ankara, 1997.
- Tanyeli, Uğur, *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. yy)*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi), İstanbul, 1987.
- Tanyu, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967.
- Texier, Charles, *Asie Mineure Description Geographique, Historique et Archeologique*, Paris, 1863.
- Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, 3 Cilt, (Çeviren: Ali Suat, Latin Harflerine Aktaran: K.Ş. Koprman, Sadeleştiren: M. Yıldız), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.
- Torun, Ethem, *Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle Beypazarı*, Ankara, 2004.
- Tournefort, Joseph Pitton de, *Relation d'un voyage du Levant*, Paris, 1714.
- Tournefort Seyahatnamesi*, (Editör: S. Yerasimos, Birinci Kitap - Çeviren: A. Berktay, İkinci Kitap-Çeviren: T. Tuçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Varlık, Mustafa Çetin, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974.
- Yavuz, Aysıl Tükel, *"Beypazarı Suluhan", III. Eyüpsultan Sempozyumu-Tebliğler, 28-30 Mayıs 1999*, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2000, s.59-85.
- Yinanç, Refet, *"16. Yüzyıl Sonlarında Beypazarı Mahalleleri, Köyleri ve Nüfusları, I. Beypazarı Kültür ve Sanat Sempozyumu, 22-23 Mayıs 1998*, (Yayınlanmamış Sempozyum Bildirileri).



HARİTA, RESİM VE FOTOĞRAFLAR:



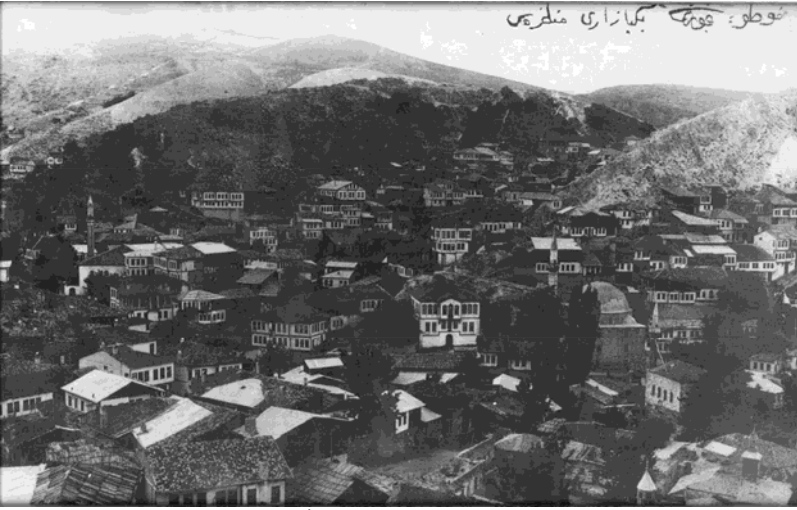
Harita 1: 18. yüzyıl başlarında kuzeybatı Anadolu ve Ankara-İstanbul yolu (Paul Lucas).



Resim 1: Ankara tiftik keçisinin karakalem resmi (Joseph Pitton de Tournefort).



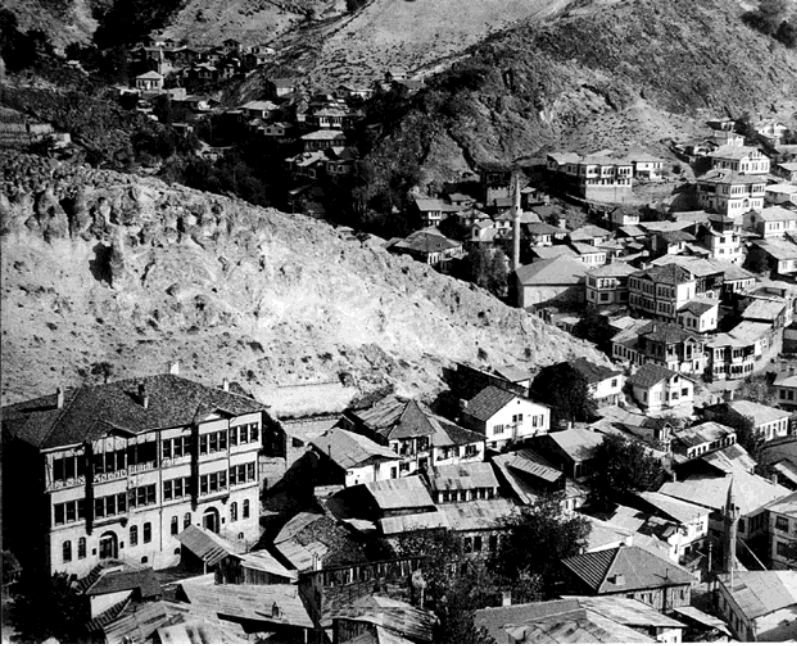
Fotoğraf 1: Beypazarı hava fotoğrafı, Mundarcı dere yatağı etrafındaki eski yerleşim alanları; Zafer, İstiklâl ve Beytepe mahalleleri (Beypazarı Belediyesi Arşivi'nden).



Fotoğraf 2: 20. Yüzyıl başlarında İstiklâl Mahallesi (Beypazarı Belediyesi Arşivi'nden)



Fotoğraf 3: İstiklal Mahallesi'nin bugünkü görüntüsü.



Fotoğraf 4: 20. Yüzyılın ortalarında İstiklal Mahallesi ve Karcıkaya kesimi (Beypazarı Belediyesi Arşivi'nden).



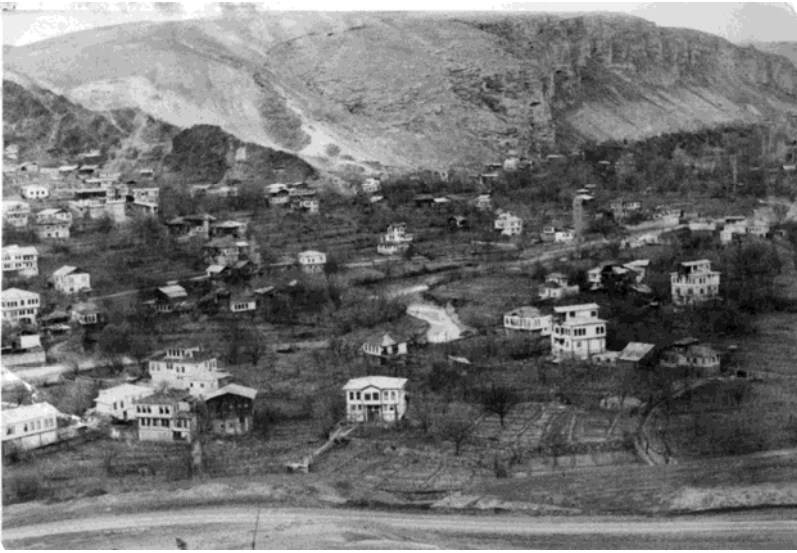
Fotoğraf 5: İstiklal Mahallesi ve Karcıkaya kesiminin bugünkü görüntüsü.



Fotoğraf 6: 1950'lerde Beytepe Mahallesi (Beypazarı Belediyesi Arşivi'nden).



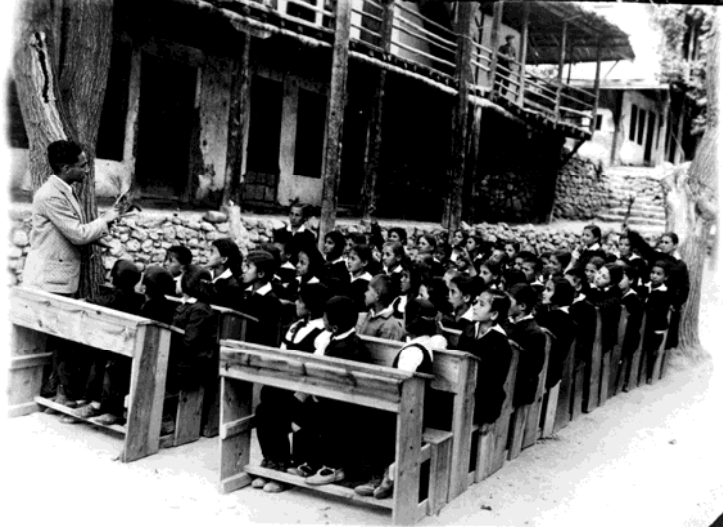
Fotoğraf 7: Beytepe Mahallesi'nin bugünkü görüntüsü.



Fotoğraf 8: 20. Yüzyıl ortalarında İnözü Vadisi (Beypazarı Belediyesi Arşivi'nden).



Fotoğraf 9: İnozü Vadisi'nin bugünkü görüntüsü.



Fotoğraf 10: 20. Yüzyılın ortalarında Beypazarı'nda ilköğretim (Beypazarı Belediyesi Arşivi'nden).